

Zolna Matijević
Szabadka
1860.

ÉLETJEL MINIATÚRÖK 54.

ISBN: 978-86-87613-22-5

A kötet megjelenését a
Bethlen Alap és Szabadka Város támogatta

BETHLEN GÁBOR
Alap

ZOLNA MATIJEVIĆ

SZABADKA 1860.

életjel
2011

Ez a könyv kettőszáz számozott példányban, a szerző aláírásával készült.

..... szám

ELŐSZÓ

Ormos Zsigmond

Ormos Zsigmond műtörténeti író 1813. február 20-án született Pécskán (Arad Vármegye), és 1894. december 17-én halt meg Budapesten. Tanulmányait Temesváron, Szegeden és Nagyváradon végezte a jogi akadémián. 1838-tól kezdődött politikai pályafutása, amikor Temes vármegye aljegyzője, majd 1844-ben főszolgabírája, és végül 1848-ban az egyik országgyűlési képviselője lett. Az abszolutizmus időszakában a tanulmányainak és az írásnak szentelte az idejét. Időközben Bécsben, majd Olaszországban folytatta művészettörténeti tanulmányait, bejárta Erdélyt, Németországot, Franciaországot, valamint Ausztriát, és megalapozta műgyűjteményét. Ma regények, művészettörténeti, történelmi tanulmányok, újságcikkek szerzőjeként ismert.

1861-ben Temes vármegye aljegyzőjévé választotta. Az alkotmány teljes helyreállítása után megyéjének alispánja lett és maradt 1871-ig, miután Temes vármegye főispánjává nevezték ki. Ezt a tisztséget egészen 1889-ig töltötte be.

Művészettörténeti érdeklődése és közéleti publicisztikája, valamint művelődés- és tudományszervező fáradozásai révén vált elismert személlyé. Közigazgatás-irányítói munkájában a megye különböző nyelveket beszélő lakosai közötti békesség

fenntartását tekintette fő irányelvének. A magyar művészet-történeti szakirodalmat ő is maradandó művekkel gyarapította, de legalább ilyen fontos – és sokkal távolabbi időkre kiható – fáradozása volt, melyet a Bánság korszerű magyar művelődési és tudományos intézményeinek a létrehozásáért tett. Így az ő nevéhez fűződik a temesvári székhelyű Bánsági Történelmi és Régészeti Múzeum – Társulat létrehozása is, melynek fő feladatául a Bánság múltjának feltárását, fellelhető művelődési javainak összegyűjtését, megőrzését szánta. A színjátszás, a képzőművészeti tevékenység, a rendszeres zenei élet és a sajtó képviselőit, szervezőit egyaránt támogatta. Magángyűjteményét ma is a temesvári múzeumok alapkollekciójaként tartják számon.

Az Ormos-gyűjteményről

Ormos Zsigmond, széles körű munkássága során, a Bánságban uralkodó társadalmi viszonyok után érdeklődve, begyűjtötte többek között azt a Szabadka helytörténetére vonatkozó levéltári forrásanyagot is, melyet most teszünk közzé először.

Ma ezek a dokumentumok annak az Ormos Zsigmond családi levéltárának (Fondul familial – Ormoș Sigismund) (1834–1893) a részét képezik, melyet a Temesvári Országos Levéltár őriz. A romániai levéltárak és a Vajdasági Levéltár közötti, a kutatásról és kölcsönös tapasztalatcseréről szóló, 1964-ben létrejött megállapodás alapján beindult a romániai levéltárakban

található, Vajdaság területére vonatkozó levéltári anyag felkutatása és fényképezése. Így készültek el az Ormos Zsigmond családi levéltárából származó iratok mikrofilmjei is, melyek az újvidéki Vajdasági Levéltár mikrofilm-gyűjteményében kaptak helyet Ormos gyűjtemény – Temesvár cím alatt.

A Szabadkára és környező településeire (Sándor, Topolya, Pacsér, Moravica, Bajsa, Csantavér, Bajmok, Szeghegy és Feketics) vonatkozó etnológiai-topográfiai jelentéseket a szabadkai Történelmi Levéltár kópiagyűjteményében (fotokópia formájában) őrizzük (F.172.4.). A Szabadkára vonatkozó jelentést Flatt Endre „tartományi hercegségi biztos” állította össze.

A dokumentumok története

„Az 1849. november 18-i császári pátenssel törvényessé vált a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság létrehozása. E külön közigazgatási területet ideiglenesen a Temesváron székelő tartományfőnök (Landesschef) irányítja. Bécs ezzel azt akarta megtorolni, hogy a magyarok a forradalomban a Habsburgok ellen fordultak. Az 1851. augusztus 17-i belügyminiszteri rendelet a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság politikai közigazgatási szervezetét rögzíti. A közigazgatás élén, temesvári székhellyel, a kormányzó (Gouverneur) állt, s az egész tartományt öt közigazgatási területre (Kreis) osztották fel. A kerületek járásokra (Bezirk) oszlottak. A zombori kerületet a zombori, kúlai, apatini, bajai, zentai és a szabadkai járások alkották. A járások élén a járási főnökök (Bezirksvorstand) álltak. Szabad-

ka, Zombor és Újvidék városokban a politikai közigazgatást a városi magisztrátus végezte. A kerületek székhelyein kerületi törvényszékeket (Kreisgericht) létesítettek. Szabadkán és környékén az igazságszolgáltatás a járásbíróság (Bezirksgericht) hatáskörébe tartozott. Az 1860. október 2-i diploma visszaállította a vármegyék önállóságát, majd a december 27-i rendelet megszünteti a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot (vissza-kerül Magyarországhoz).

A Szerb Vajdaság kora (az ún. Bach-korszak) merev központosítású bürokratikus rendszer volt. Hivatalaiban a német nyelv dominált, valamint az alacsony műveltségű és megvesztegethető idegen hivatalnokok intézkedései tartották rémületben a lakosságot. Vajdaság csak a nevében volt szerb, hiszen német volt a hivatalos nyelv. A lakosság ezen kívül szerb, magyar, román és bunyevác nyelven is fordulhatott kérelmével a hatósághoz.” (Szabadka igazgatástörténetéből 1428–1918. Tanulmányok, dokumentumok, Bácsország könyvek, Szabadka, 1996. 83.)

Flatt Endréről

A Császári-királyi Helytartótanács 1859. augusztus 2-i rendelete alapján készült el a Járásához tartozó települések etnográfiai-topográfiai leírása. Ezeket a Járási Hivatal 1860 folyamán továbbította a zombori Császári-királyi Kerületi Hivatalon keresztül a Császári-királyi Helytartótanácsnak. A Szabadkára vonatkozó etnográfiai-topográfiai jelentést Flatt Endre tartományi hercegségi biztos állította össze.

A helytartóság 1854. október 4-i rendelete alapján a községi hivatalnokokat – kivéve a tanácsnokokat és az orvosokat – a kerületi hatóság nevezte ki. 1856-ban a helytartóság Flatt Endre helytartósági titkárt küldte Szabadkára a városi tanács és a községi hivatalok megvizsgálására, aki már 1857-től új ügykezelési rendszer bevezetésén munkálkodott. A kerületi hatóság 1858. január 1-ji rendeletében arról értesítette Szabadkát, hogy a városi hatóságot ideiglenesen újjászervezi. Flatt Endrét tartományi hercegségi biztos minőségében (landesfürstliche Comissär) – polgármesteri hivatallal járó fizetéssel – a megkezdett újjászervezés vezetésével bízta meg. A helytartótanács 1861 végén – Mukits János helyére – Flatt Endrét nevezte ki polgármesternek, aki hivatali teendőit 1862. január 14-én meg is kezdte és 1867 februárjáig folytatta, amikor is az ország kormányzását átvette a Magyar Minisztérium. Flatt Endre Szabadka polgármestere a február 26-i közgyűlésen kihirdette az alkotmány életbelépéséről tudósító királyi leiratot, miszerint a szabad királyi városok visszanyerték független törvényhatósági jogaikat, a Minisztérium felszólította a szabadkai polgármestert is, hogy tartson tisztújítást. A választások után Mukits János lett a város új polgármestere.

Szabadka etnográfiai-topográfiai összeírása a korszak hivatalos német nyelvén készült el, gót betűkkel, Flatt Endre tartományi hercegségi biztos kézírásával. Feltételezzük, hogy a szerző a hatóság által kialakított kérdőívre küldte el a válaszokat. A német szöveget betűhíven közöljük, ezzel is

dokumentáljuk az iratok eredeti nyelvezetét. A folytatásban a szöveg magyar nyelvű fordítása következik.

Szabadka város etnográfiai-topográfiai leírása sokrétű adatot szolgáltat a város múltjáról. A statisztikai adatokon kívül a beszámoló szót ejt a város történetéről, földrajzi fekvéséről, vizeiről, talajáról, mezőgazdasági termékeiről, erdeiről, kézműiparáról, tanintézetéről, jótékonyági egyesületeiről, lakásairól, lakberendezéséről, a lakosság szokásairól, öltözkézéséről, ételeiről, nyelvéről, ünnepeiről stb. is. A leírásban található adatok gazdagsága és tarkasága érdekes olvasmány a néprajz és a helytörténet iránt érdeklődőknek, annál is inkább, mert ez az első néprajzi leírása Szabadkának.

GESCHICHTE

der Stadt M. Theresiopel

Ueber den Ursprung der Stadt M. Theresiopel lauten die glaubwürdigsten Nachrichten, welche vorzugsweise aus der Chronik des hiesigen franziskaner Klosters unter den Namen „Historia Domus“ geschöpft sind dahin daß sich noch Spuren vorfinden die andeuten daß bereits vor der Mohacser Schlacht an den Ort, wo jetzt die Stadt steht eine Niederlassung bestanden habe von der jedoch keine authentischen Nachrichten vorhanden.

Nach der Schlacht von Mohács haben die Türken hier einige Befestigungen errichtet, von welchen aber ebenfalls nur wenig mehr bekannt ist.

Die erste authentische Nachricht finden wir nach der Zentaer Schlacht allwo über Befehl Ser Majestät des regierenden Kaisers die Niederlassungen genannt Szabadka mit 14 Graben umgeben und die Einwohner verpflichtet wurden zur Vertheidigung der Gränzen.

Von 1693 angefangen bis 1741. wurde Szabadka durch 4 Capitans von welchen 3 der Familie Szucsits angehörten administriert, die unter den Befehlen des Szegediner Militär Commandanten standen.

Da die militärische Colonie Szabadkas in den Türkenkriegen sich ausgezeichnet hat, so wurde dieselbe als Belohnung ihrer

Anhänglichkeit an das regierende herscherhaus und bewiesener Tapferkeit laut den 18 Landtagsartickl des Jahres 1741 zum privilegierten Cameral Markflecken mit eigener Jurisdiction und dem Jus gladii versehen mit dem Namen Szent Mária erhoben.

Laut der Privilegiums Urkunde dto Prag am 7ten Mai 1743. wurde der ganze nach und nach von den Einwohnern ocupirte damalige herrnlose Terrain dem Markte Szent Maria für immerwährende Zeiten verliehen.

Nach der Zentaer Schlacht suchten die ersten Ansiedler welche grostentheils einem dalmatischen Stamme angehörten sich durch Herbeiziehung ihrer von den Türken vertriebenen Stammverwandten aus Dalmatien Bosnien etc. zu vermehren, bei welcher Gelegenheit auch viele gr:n:u: Flüchtlinge ein ruhiges Asyl in Szabadka oder wie es später hieß in Szent Mária gefunden.

Später kamen aus den umliegenden Ortschaften auch mehrere ungarischn familin nach Szabadka um sich hier anzusiedeln, blieben jedoch stets in der Minderzahl.

Der bedeutende Grundcomplex welchen Szabadka besaß machte die Einwohner beinahe gänzlich zu Ackerbautreibenden, wodurch ein so großer Wohlstand hervorgerufen wurde, daß Szabadka im Jahre 1737, 1738 und 1739. der Regierung in den Türkenkriegen durch freiwillige Spenden von Lebensmittel, dann Pferden und Hornvieh eine namhafte Unterstützung verlieh, und überdies die von den Türken gefangenen Einwohner Szabadkas um 16000 Gold Gulden einzulösen im Stande gewesen ist.

Zum Markte erhoben hat Szent Maria durch Errichtung von 4 freischaaren jede von 100 Mann wovon die Hälfte beritten gewesen, seine Anhänglichkeit dem regierenden Kaiserhause bewiesen.

Für die bewiesene Treue und Hingebung wurde S. Mária mittels königlichen Diplom vom 22ten Jänner 1779. zur königlichen Freistadt mit dem Namen Maria Theresiopel erhoben und im Jahre 1791. auch inmatriculiert.

Nach der Nationalität theilten sich die Einwohner in Bunyevaczen (ein slawischer Stamm), Ungarn, Deutschen und Juden und zwar nach folgendem Verhältniß in runder Zahl:

Bunyevaczen	30000
Ungaren	20000
Serbe	2500
Deutsche	1000
Juden	<u>1500</u>
	Summe 55000

Der Religion nach sind:

Katholiken	51000
Gr. nicht unirten	2500
Evangel. A.c.	30
dt H.c.	70
Juden	<u>1500</u>
	Summe 55100

A ferences templom egykori barokk oltára
(Korhecz Papp Zsuzsanna rekonstrukciója alapján)

Die gleich nach der Zentaer Schlacht von Szegedin anher übersiedelten S.S. franziskaner haben in späteren Zeiten die hier vorgefundene türkische Moschee in eine christliche Kirche umgewandelt, und besorgten die Seelsorge bis zum Jahre 1773.

In diesem Jahre wurde die große Pfarrkirche erbaut und ein Pfarrer von der Stadt dotirt.

Außer den beiden r.k. Kirchen ist hier noch eine Kapelle zum Andenken an die hier im Jahre 1742 grassirende Pest in eben diesem Jahre erbaut.

In letzterer Zeit stellte sich das Bedürfniß heraus die hier bestehende Pfarre zu trennen, in folge dessen noch zwei neue Pfarrn ad Sct Georgium und ad Sct Rochum im Jahre 1841. errichtet wurden.

Die Seelen besitzen ebenfalls eine über 100 Jahr alte Kirche, so wie die israelitische Gemeinde einen Tempel.

Außer einen Unter Gymnasium, das jedoch nächstens in ein Ober Gymnasium umgestaltet werden wird ist hier noch eine Hauptschule, und in den verschiedenen Theilen der Stadt noch 8 2 klass. Trivialschulen vorhanden.

Im Jahre 1859. wurden 4 Kleinkinderbewahranstalten creirt, wo man 2 bereits in diesem Jahre eröffnet worden sind.

Von den projectirten 4. Pustaschulen werden 2 im Jahre 1860 ins Leben treten.

Lage des Ortes

MTheresiopel liegt in 46°5'46" nördlichen Breite und 37°20'27" östlichen Länge in dem ehemaligen Bacser Comitae, zwischen der Donau und Theis, 6 Meilen von Szegedin, 7½

Meilen von Baja und 10 Meilen von Neusatz entfernt. Grenzt in Norden an Szegedin, Halas, Kiszállás und Mélykút in Westen an Almás, Kumbaja, Madaras und Katymár, in Süden an Bajmok, Csantavér, Topolya, Pacsér und Omoravicza, in Osten an Martonyos, Kanizsa und Zenta, hat eine Ausdehnung von 18 und besteht außer der eigentlichen Stadt noch aus den Prädien Verusits, Tompa, Radonovác, Ludas, Zobnaticza, Nagyfény, Vámtelek, Györgyén, Tavankút, Sebesits und Kelebia.

Bajmok, Csantavér und Sándor nun selbstständige Gemeinden sind Colonien MTheresiopels, allwo die Commune an Allodialgründen noch gegen 8000 Joch Ackerfelder besitzt, und die grundherrschaftliche Rechte in den genannten Ortschaften ausübt.

Mtheresiopel liegt in den weiten Ebenen Unterungars, besitzt weder Flüsse noch Bäche, nur den sodahaltigen See Palics, Waldungen sind aber über 8000 Joch vorhanden.

MTheresiopel steht in politischer Beziehung unter dem Kreisamte in Zombor in Juridischer unter dem hiesigen KK. Bezirksgerichte, in Militärischer unter dem KK. Landes GeneralCommando in Temesvar und gehört in kirchlicher Beziehung zu dem erzbischöflichen Sprengel Kalocsa.

Behörden, Ämter, Anstalten, Vereine

MTheresiopel besitzt einen organisirten Magistrat, dann ein KK. Bezirks- und Untersuchungsgericht, KK. Gendarmerie, ZugsCommando, ein KK. finanzwachCommissariat, ferner ist hier der Sitz des Bezirks- und Steueramtes MTheresiopel.

Außer den genannten Unterrichtsanstalten besitzt die Serbische Gemeinde eine 2 Klass. und die Juden Gemeinde ebenfalls eine 2 Klass. Trivialschule, ferner befinden sich hier zwei Privaterziehungsanstalten, ein städtisches Spital und ein dergleichen Armenhaus.

Die Israeliten haben ferner einen Frauen Verein dann existiren 2 Todten und noch verschiedene religiöse Vereine.

Als Verein zum geselligen Vergnügen ist ein Cassino vorhanden.

Communicationsmittel

MTheresiopel besitzt weder zu Land noch zu Wasser ein Communicationsmittel, die Wege befinden sich in dem jämmerlichsten Zustande und sind im Jahre durch beinahe 5 Monate nur schwer practicabel.

Gebirge, Landschaftsbilder, Fernsichte

Gebirge sind gar keine vorhanden, nicht einmal Hügel von einer Bedeutung, das Land präsentiert sich als eine weite Ebene mit zerstreuten Wirstschaftsgebäuden (Szallaschen) abwechselnd mit kleinen Waldparthien. Fernsichten sind bei den geschilderten Terrainverhältnißen keine vorhanden.

A színház épülete 1854-ben készült el
(Egykorú illusztráció a Vasárnapi Újságban)

Gewässer

Außer dem bereits erwähnten See Palits besitzt mit Ausnahme des die nördlichen Grenze bildenden beinahe das ganze Jahr trockenen Flußes Körös MTheresiopel gar keine Gewässer.

Der See Palits der Ausdehnung nach der dritte in Ungarn ist Sodahältig wird als ein Heilbaad benützt, und leistet besonders in Scrofelkrankheiten ausgezeichnete Erfolge.

Die Stadtgemeinde hat zur Bequemlichkeit der Baadegäste ein Curhaus mit 56 Zimmer und den nöthigen Trakteien erbaut ebenso schon von Mai bis Ende September der Baadegäste 10 warmen Bäder zu gebote.

Die Kaltbadeanstalt hat 12 Korbbäder und 2 Spiegel mit 36 AnkleidCabinette und vortrefflichn Touch Apparate.

Zufluß erhält der Palits durch das mittels Canälen aus der Stadt hingeleitete Regenwasser, und hat bei hohem Wasserstande einen künstlichen eine Mühle treibenden Abfluß in das Flößchen Körös.

Derselbe besitzt durchgehends eine Tiefe von etwas über 5 Fuß und nur an einign Stellen ist er mehr als 6 Fuß tief, doch erreicht die größte Tiefe kein 8 Fuß.

Überschwemmungen von Bedeutung verursacht der Palits nicht. Er pflegt beinahe jeden Winter einzufrieren doch kaum auf einige Wochen.

Seit einigen Jahren bemerkt man in demselben kleine Fischgattungen in gewöhnlichen Leben Zigeunerfische genannt, und dies erst seit einigen Jahren, als überhaupt das Wasser an Kraft verloren hat.

Höhlen, Ruinen, Schlösser, Monumente sind hier unbekannte Dinge.

An Documenten besitzt das Stadtarchiv nur jene auf die Stadt bezug habende Urkunden, die Bibliothek der Franziskaner biethet schätzbare Anhaltspunkte über die Entstehung der Stadt und des franziskaner Klosters, worunter das wichtigste Document, das bereits erwähnte Manuscript „Historia Domus“ sich befindet.

Vertheilung, Zustand und Cultur der Bodenfläche

Die Gebietsfläche MTheresiopels besteht aus:

Ackergrunde mit	106903, <u>513</u>
Wiesen	5566, <u>1426</u>
Weingärten	3596, <u>1463</u>
Weideland	29714, <u>1560</u>
Waldungen	8136, <u>234</u>
Ried	731, <u>458</u>

Zusammen	154649,554
----------	------------

hierzu noch unproduktive Sandboden 8523,146

und das Stadtgebiet mit 10224,216

Somit besteht das ganze Gebiet aus 173398,16

Catastraljochen.

Wie viel die Strassen und Kanalwege ausmachen wurde noch nicht ermittelt.

Auf ein Catastraljoch gedeiht im Durchschnitte an n.ö. Metzen frucht 12, Gersten 13, Hafer 16, Kukurutz 18.

Gebaut wird im Durchschnitt

Winterfrucht auf	37967.
Sommerfrucht und zwar Gerste auf	9492.
Hafer	28475.
Kukurutz	18984.
Brach bleibt im Durchschnitt	18954.

Waldungen sind nicht in einem Complex sondern zerstreut und wurden größtentheils zur fixirung des Flugsandes angelegt. Alljährlich wird damit fortgefahren und ungefähr 50 Catastraljoch mit Stuzfern bepflanzt.

Die vorherrschende Holzgattung ist die Schwarzpappel dann jedoch in einer geringen Grad Akazienholz und 37 Joch sind mit Eichen bepflanzt die gut gedeihen.

Geschlagen wird regelmäßig nur Schwarzpappel in jährlichem Durchschnitt von 1000 n.ö. Klafter der Turnus ist 25 Jahr.

Jagd wird gehegt. Vogelfang wird nicht getrieben.

Die Weide ist im Ganzen verpachtet, das Vieh benützt bis tief in November die Weide, die Lichtungen in den Wäldern werden nicht zur Weide benützt weil die Wälder größtentheils noch jung dies denselben Schaden bringen würde.

Obstbaumzucht wird stark getrieben am meisten werden die sogenannte Sercsika Aepfel erzeugt und zwar durchgehends in Gärten und Weingärten.

Die Weingärten geben ein durchschnittliches Erträgniß von beiläufig 40000 n.ö. Eimer, der aber wegen der geringen Qualität in loco consumirt wird.

Erzeugnisse, Gewerbthätigkeit

Bergbau ist natürlich keiner vorhanden, ebenso wenig giebt es Kalkbrennereien, Steinbrüche, Glashütten und sonstige Fabriken, nur eine Dampfmühle ist in Entstehen begriffen, Holzkohlen werden keine erzeugt, ebenso wenig ist die Holzindustrie vertreten.

Viehzucht ist hier bedeutend. Die Pferdezucht wird in Privatgestütten betrieben, wovon die vorzüglichsten dem v. Vojnits Gabriel, v. Vojnits Barnabas, Baron Rudits, Fabian v. Vermes, Anton v. Vojnits, Paul v. Antunovits, Theodor von Vojnits gehören.

Die Race ist die gewöhnliche ungarische. Die Zahl der Pferde beträgt an Hengsten 432, Stuten 4445, Wallachen 4083 und an bis 3 jährigen fohlen 1856 daher in Summo 10816 Stück.

Die Hornviehzucht ist ebenfalls bedeutend, die Race die gewöhnliche ungarische, graue Farbe lange Hörner. Es sind vorhanden:

an Stier	90
" Kühe	2885
" Ochsen	2469
" Kälber	<u>2197</u>

daher zusammen 7641

An Borstenvieh die Race weiß mit langen Körper besitzt MTheresiopel 17435 Stück.

Auch die Schafzucht ist bedeutend, doch die Race keine edle, im Ganzen sind gegen 80000 Stück Schaaf dann Eseln vorhanden.

Fischerei wird wohl in dem See Palits getrieben ist jedoch sehr unbedeutend.

Weil Palits eine unendliche Masse von Soda erzeugt, so dürfte sich eine Sodafabrik rentiren, ebenso wegen des bedeutenden Materials an Kukurutzstroh wurde eine Fabrik zur Erzeugung des Faltzeugs von Kukurutzstrohpapier höchstwahrscheinlich gute Geschäfte machen können. Der Handel ist da jede Communication fehlt gering, die Hauptniederlage der hiesigen Ausfuhr bilden Baja und Szegedin über welch letztere Ort auch beinahe alle nicht voluminöse Artikel bezogen werden.

Der Getreidehandel bezüglich der Ausfuhr belauft sich in minder Summe nach einer Durchschnittsberechnung an Weizen 220000, Gerste 27000, Hafer 300000 und an Kukurutz 230000 n.ö. Metzen .

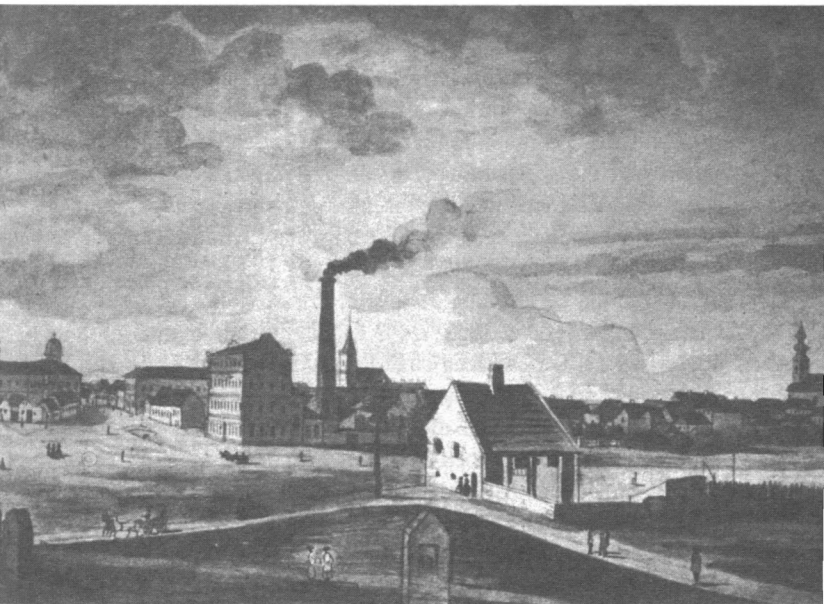
Wolle wird über 3000 Zentner Taback über 10000 Zentner ausgeführt, an Wein und Brandwein bei 2000 Eimer, rohe Häute 1200 Zentner , Pferddecke 500 Zentner.

Die stärksten Einfuhrsartikel sind Salz mit beiläufig 11000, Baumaterialien 40000 Zentner, Brennholz bei 2000 Klafter, Eisenwaaren 4000 Zentner, endlich an übrigen Einfuhrsartikeln als Colonialwaare Schafwollwaren etc. bei 60000 Zentner, Kalk 20000 Zentner.

Lehr Anstalten

Vor dem Jahre 1747 waren in MTheresiopel nur Trivial Schulen über deren Bestand und Ausdehnung keine zuverlässigen Mittheilungen gemacht werden können. In dem obbenannten Jahre hat die Gemeinde damals noch ein privilegirter Marktflek Mező Város vier lateinische Gramatical Classen errichtet, aus Gemeinde Mitteln dotirt, und mit der Leitung derselben die hierortigen Salvatorianer /Franziscaner/ Mönche betraut. Diese Lehranstalt verblieb in diesem Zustande bis 1778. in welchem dieselbe durch eine Verordnung der königlichen Ungarischen Statthalterei, Kraft welcher alle lateinischen in Marktflecken bestehenden lateinischen Schulen aufgehoben wurden, geschlossen wurden. Im Jahre 1779. ward die Stadt in die Reihe der königlichen Freistädte erhoben und 1782 die aufgehobenen Gramatical Schulen neuerdings eröffnet unter der Bedingung daß die Stadtgemeinde ein geeignetes Gebäude errichten und die Lehrer mit einem Gehalte von 400 fl versehen soll.- Die Schulen kamen sohin wieder unter die Leitung der SS. Franciscaner bis zum Jahre 1788. da traf die Lehranstalt die Kaiserl. Verordnung: die deutsche Sprache ausschließlich und unbedingt anzuwenden.

In Folge dieser Verordnung und der Ankenntniß der deutschen Sprache sind die Franciscaner sowohl als die bei weitem größte Zahl der Schuljugend aus den Schulen entfernt worden und die Lehranstalt blieb in den folgenden zwei Jahren unter der Leitung von zwei deutschen Lehrern deren Zahl, wahrscheinlich aus Mangel geeigneter deutsch gebildeter Individuen nicht konnte vermehrt werden.

**A Rogina-bara és a kálvária 1863-ban
(Lám Sándor akvarellje a Magyar Nemzeti Múzeum
gyűjteményéből)**

Im Jahre 1791. wurden die zweimal aufgehobenen lateinischen Gramatical Classen zum dritten mal rehabilitirt, und ein Pater des genannten franciscaner Ordens fing an in diesem Jahre die erste Classe zu lehren. Im Jahre 1793. erwirkte die Gemeinde die Erlaubniß: die Lehranstalt noch mit zwei Classen zu vermehren in welchen die sogenannten Humaniora vorgetragen wurden. Diese sechs Classen bestanden bis Ende des Jahres 1850/51 nach welchen im Sinne der Reorganisirung der Lehranstalten ein sogenanntes „Gymnasium minus“ mit vier Classen eingeführt und durch die Verordnung des hohen Ministeriums des Cultus vom 25ten November 1851. Z.442 als öffentliches Gymnasium erklärt wurde. Gegenwärtig sind Verhandlungen im Zuge zur Errichtung eines achtklassigen Gymnasium minus. Es sind gegründete Aussichten daß diese höhere Lehranstalt das künftige Jahr auch wirklich ins Leben treten wird.

Neben diesem Gymnasium befindet sich eine Haupt-Normalschule mit vier Classen und einer Paralellclasse, eine Mädchenschule mit zwei Classen und einer besonderen Abtheilung, in welcher Unterricht in weiblichen Handarbeiten ertheilt wird.

Außerdem sind drei Sonntags und Zeichnungsschuln, die sämtliche aus Gemeindemitteln erhalten werden. Im Anfange des laufenden Jahres ist außerdem eine Singschule eröffnet worden in welcher der Schuljugend ein besonderer Unterricht im Singen ertheilt wird.

Fernerhin befinden sich im inneren Gebiete der Stadt acht Trivial Schulen mit einem römisch katholischen Religions

Unterricht, und wenn man hinzu die in der Nahe gelegenen Ortschaft Sándor befindliche, und unter gemeinsame Direction gestellte Sándorer Trivialschule, ferner die gr.n.u. Normalschule noch rechnet, so sind es deren eigentlich Zehn, von welchen zwei mit je zwei Classen versehen sind, die sämtlich aus Gemeindemitteln unterhalten werden.

In Bezug auf die Frequenz der Schuljugend bietet das Schuljahr 1824. den Culminationspunkt indem die vier Classen des Gymnasiums in diesem Jahre die Summe von 427 Gymnasial Schülern aufweisen. Mit Ende des Jahres 1850/1 waren 93, des Jahres 1851/2 79, des Jahres 1857/8 114 Schüler.

Die Frequenz der Schulen im laufenden 1859/60 weist folgende Zahlen auf:

1. Gymnasium	
2. Normal Schulen	379
3. Mädchen Schulen	158
4. Sonntags Schulen	187
5. Zeichnungsschulen	293
6. Singschule	45
7. Trivial Schulen:	
a. Knaben	875
b. Mädchen	618
in Summe	1493.

Außer diesen Lehranstalten befinden sich in Theresiopel:

1tens Zwei Kleinkinder Bewahranstalten die durch die Gemeinde erhalten und von 85 Kinder besucht werden.

2tens Eine zweiklassige Handelsschule mit einem durch das hierortige Handelsgemeinde besoldeten Lehrer und 45 Schülern.

Gymnasial Schul Lehrer sind mit Einschluß des Directors sechs, Trivial Schullehrer sind 11, nämlich 8 Hauptlehrer, 2 Unterlehrer, 1 Supplent, 4 Religionslehrer, außerdem an der gr.n.u. Normalschule zwei Lehrer.

Humanitäts Anstalten

1. Mit zwanzig Betten versehen befindet sich hier ein Krankenhaus, in welchem beiläufig dreihundert Kranke jährlich behandelt werden.
2. Ein Versorgungs und Kirchen Haus mit 50-60 Betten. Beide Anstalten verdanken ihre Entstehung Mildten Beiträgen, die nach und nach gesammelt und capitalisirt das Stamm Vermögen /über 40000 Gulden ö.W./ dieser Anstalt bilden.

Da aber das Erträgniß dieses Capitals bei weitem die Auslagen nicht decken könnte, so wird das fehlende theils durch Zuschüsse aus der Gemeinde Cassa, theils durch jährliche Zuweisungen /Strafgelder, Sammelgelder u.s.w./ gedeckt.

2. Leichen Verein. Zählt gegenwärtig über 600 Mitglieder.

Wohnungen

Die Zahl der Wohnhäuser beläuft sich auf 8718.

Wenn man die sechs und zwanzig Stock hohen Häuser die in der Stadt zerstreut sind, und die Mehrzahl der an den Hauptplatz oder doch in dessen Nahe gelegenen Wohngebäude ausnimmt, die als Produkt der neueren Zeit höheren Anforderungen mehr weniger entsprechen, so ist die überwiegendste Mehrzahl dieser Wohngebäuden aus gestampften Erde ausgeführt, mit Rohr eingedeckt und besteht aus zwei Wohnpiezen, die durch die Küche getrennt sind.

Die Häuser stehen gewöhnlich mit dem Giebel gegen die Gasse so, daß das Prunkgemach mit seinen zwei Fenstern von der Gasse aus, das zweite im täglichen Gebrauch stehende Gemach aber vom Hofe aus beleuchtet wird. Die eine Längenseite /der Rücken/ des Hauses ist sohin gegen den Nachbarshof gekehrt, die Vorderseite aber mit der Rückenthür, die den Eingang in das Haus bildet, ist dem eigenen Hof zugewendet.- Die Zimmer sind gewöhnlich nicht gedielt, der Boden wird früher gut gestampft, gleich gemacht, dann mit einem gelben im Wasser aufgelösten Lehm bestrichen, der dann getrocknet besonders im Sommer einen vorzüglichen Kühlen, und der Erzeugung des Ungeziefers nicht günstigen Boden ausmacht. Das vorzüglichste Einrichtungsstück des Prunkgemachs bilden die aufgethürmten Betten 3, 5 an der Zahl die von Generation auf Generation übergehen und nicht im gewöhnlichen Gebrauch stehen, da die in Verwendung stehenden Betten im zweiten Gemache aufgestellt und für die älteren Glieder der Familie bestimmt

sind, indes die liebe Jugend auf Bänken auf der Erde , im Stalle und s.w. ihre Schlafstelle aufsucht und sich dieselbe mit der Schuba u.s.w. auspolstert.

Der Ofen ist durchgängig auch in besseren Häusern von Lehm gemacht, Camine sind nicht im Gebrauche.

Die Häuser werden faßt ohne Ausnahme sehr reinlich gehalten, am Samstage wird gewöhnlich gerieben, geweißt und gewaschen auch in der ärmlichsten Hütte.

Nahrung

Die gewöhnliche durchgängige Nahrung der Bevölkerung bildet das Brot und das Fleisch. Das Brot wird aus Kornfrüchten gewöhnlich aus dem sogenannten „kétszeres“ zu Hause von der Hausfrau gebacken und für die einmalige Bereitung der wöchentliche Bedarf als maasgebend angenommen.- Zur Zubereitung der Speisen wird ohne Ausnahme in allen Schichten der Gesellschaft schweifette verwendet, aus welchem Grunde die Schweinmästung fast in allen Haushaltungen ordentlich betrieben wird.

Die beliebteste Fleisch Speise bildet das sogenannte „Paprikás hús“ wobei das in kleinern Stücke zerhackte Fleisch mit Hinzuthat ein wenig Wassers, Zwiebels, Salz, Paprika u.s.w. in einem eisernen Casterol /Bogrács/ halbgekocht halbgebraten wird und gewöhnlich in demselben Gefässe auch aufgetischt wird.

Eine ähnliche Form hat auch die beliebteste Mehlspeis die „Csusza“ wobei der plattgedruckte Teig in kleinere

unregelmässige Stücke, diese dann im Wasser abgekocht und nach Absiehung des Wassers mit Fett oder Speck und Topfen übergossen und so aufgetischt werden.

Unter den Gemüsen ist das Sauerkraut das verbreitetste, es wird gewöhnlich mit hinzuthat von Schweinfleisch oder Speck gegessen. Kartoffeln sind auch schon überall im Gebrauche.

Das gewöhnlichste Getränk bildet der Wein, von dem eine außerordentliche Menge verbraucht wird, da die hierorts erzeugte große Menge dieser Flüssigkeit nicht genügt, und daher eine noch größere importiert wird. Bier wird im allgemeinen wenig verbraucht.

So wie die Speisen so ist auch die Lebensart und die Beobachtung gewisser Festtage bei der katholischen Bevölkerung der Stadt trotz der Verschiedenheit der Nationalität dieselbe. Der gemeinschaftliche Besuch der Kirche hat die Verschiedenheiten hauptsächlich abgestreift, da diese Verschiedenheit bei den Gr.n.u. schärfer hervortritt, und das Gepräge des slawischen Ursprungs an sich trägt. Unter den Wenigen noch gebräuchlichen Festlichkeiten u.s.w. ist folgendes zu erwähnen.

- a. Zu Weihnachten sucht eine jede Familie einen Gast aufzutreiben, der, da ein jeder Familien Vater diese Festtage zu Hause im Kreise seiner Angehörigen feiert, an diesen Tagen ein gesuchter Artikel ist: dieser Gast heißt auf slawisch „Polozaj“, er führt bei der Tafel den Vorsitz und ist überhaupt der Leiter der Schmusereien die gewöhnlich in ein Trinkgelage ausarten, weswegen

der Poloxaj /sprich Polozschaj/ ein geiler Zecher sein muß.

- b. Der vorletzte Samstag vor Weihnachten ist ein Tag der Mütter der letzte der Väter, „Matericze“ „Otzi“. An diesen Tagen sammelt eine jede Familin Mutter oder Vater seine sämtlichen Kinder, bewirthe und beschenkt sie u.s.w.. Die kleineren Kinder besuchen ihre Anverwandten, gratuliren der Tante, der Großmutter, ältern Schwestern oder einfach nur den Bekannten und Freunden ihrer Ältern, werden beschenkt und kehren von ihren Ronde nach Hause gewöhnlich beladen mit Äpfeln, Nüssen u.s.w.
- c. An dem Festtage der Maria Verkündigung trinkt ein jeder Landbauer ex professo Wein unter dem Schutze und Entschuldigung des Aberglaubens, daß an diesem Tage ein jeder Tropfen des Weines in Blut verwandelt wird und hiedurch der Körper ganz besonders gekräftigt wird. Sie nennen das „Blut sammeln“. Man kann daher an diesem Tage besonders vielen berauschten Männern begegnen.
- d. Zu Weihnachten wird eine dreiarmige dünne Wachskerze in einem mit

Weizen gefüllten Glaße auf den Tisch gesetzt, bei Beginnen der Mahlzeit angezündet nach der Suppe aber von dem vorsitzenden Poloxaj mit Wein ausgelöscht, und aus der Richtung des Rauchs verschiedene Voraussagungen hergeleitet. Das beste Omen wenn der Rauch gerade in die Höhe steigt, nimmt derselbe hingegen seine Richtung gegen irgend

jemanden der Herumsitzenden, so wird gewöhnlich sein Tod daraus prophezeit.

Diese und ähnliche Gebräuche verfallen jetzt schon immer mehr und mehr. Der nivellirende Hauch der modernen Civilisation verwischt die unterscheidenden Merkmale der Nationen sowohl, als der einzelnen Bürgerklassen und der ganze Unterschied droht auf diejenigen beschränkt zu werden, die Armuth und Reichthum erzeugen und eben so wenig poetisches, als tröstliches aufweist. -

Kleidung

Das Landvolk in MTheresiopel ist in Werktägen und im Sommer meistens in leinenem Hemd und Gaty, geht und arbeitet gewöhnlich baarfuß, und ist mit dem gewöhnlichen groben Filzhut bedeckt. - An Sonntagen kommt ein Anzug aus dunkelbraunem Tuche der aus einem Jankel, Leibl, und Stiefel, Hosen besteht. Im Winter wird entweder dieser Anzug beständig beibehalten und mit einem blauen Mantel vervollständigt, oder der leinerne Sommer Anzug mit Stiefeln und dem berühmten Schafpelz=Schuba= sehr wesentlich vervollständigt. -

Der Anzug des Frauenvolks ist im allgemeinen manigfaltiger, doch bietet auch derselbe manche gemeinschaftlichen Anhaltspunkte und alt hergebrachte Gewohnheiten, die wenn auch an und für sich ziemlich kostspielig wenigstens das Gute haben, daß sie die individuelle Wechselsucht ausschließen.

Kuluncsics Mária fényképe 1863-ból
(A szabadkai Városi Múzeum Történeti Osztályának
gyűjteményéből)

**Gombos Béla 1863-ben készült fényképe
(A szabadkai Városi Múzeum Történeti Osztályának
gyűjteményéből)**

Die Weiber bedecken das Haupt mit einem Tuche, das nach Verschiedenheit der Umstände und des Vermögens von Seide oder Baumwolle besteht: nur ganz junge Weiber im ersten Jahre ihrer Verheirathung und bevor sie noch von einem Kinde entbunden sind legen einen einfachen festanliegenden Kopfsputz von Goldspitzen an der in der slawischen Sprache Bradáts heist. Die Mädchen gehen gewöhnlich und bei jeder Veranlassung mit unbedeckten Haupte umheer die Ungarinnen lassen ohne Ausnahme das Haupthaar in einem Zopfe zusammen geflochten rückwärts herabhängen, während die Mädchen slawischen Ursprungs den Zopf um den Kopf winden,- so wie die Kopfbedeckung so sind auch die übrigen Kleidungsstücke entweder von Seide oder Baumwollstoff und haben das eigenthümliche, daß bei Landvolke nie aus einem Stücke bestehen. Während nämlich bei Gebildeteren oder eigentlicher gesagt bei höheren Classen ein langes Hemd sowohl als ein langer aus einem Stücke bestehender Oberrock getragen wird, ist bei der untern Classe auch bis den reichsten Individuen gebräuchlich nur ein kurzes bis an die Hüften reichendes Hemd und einen von da abwärts reichenden Unterrock, Unterhemd /pöndöl, szoknya/ anzulegen. An diesem Gebrauche wird so fest gehalten, daß in der ganzen untern Bevölkerungs Schichte keine einzige Ausnahme vorkommen dürfte.

Zimmer Geräthschaften

Die innere Einrichtung der Häuser der Vornehmen gleicht der im übrigen Lande gebräuchlichen und bekannten weßwegen hier diese zu beschreiben überflüssig wärn, auch darum weil

eine charakteristische Verschiedenheit der einzelnen Classen oder Nationalitäten in dieser Hinsicht gar nicht obwaltet. Beim Landvolke welches die Mehrzahl der Bevölkerung ausmacht sind folgende Einrichtungsstücke allgemein gebräuchlich:

Im Parade Zimmer die bei der Längen Wände des Zimmers werden von unsren gewöhnlich 3-4 hoch aufgethürmten Betten flankirt, an diesen Betten stehen angelehnt angestrichene und verzierte hölzerne Bänke mit einer Rücken Lehne versehen, in der Mitte des Zimmers aber der viereckige Tisch der mit einer schafwollenen im Hause selbst gewobnen Kotze bedeckt ist. Sämtliche Möbel sind von Tannenholz und gewöhnlich blau angestrichen. Die Kleidungsstücke werden in Truhen aufbewahrt, die ebenfalls angestrichen sind. Eine étagère Polcz für Glasewaren, dann mehr wenigen an der Wand hängenden Bilder /heiligen Bilder/ eine meistens sehr grobe Glasmalerei, vervollständigen das Ameublement dieses „zur Ostentation bestimmten Zimmers von welchem das gebrauchte Arbeitszimmer nur durch die Zahl und Höhe der Betten und die die geringere Nettigkeit sich unterscheidet, außerdem aber auch noch dadurch, daß um den Ofen eine holzerne Bank läuft, die sehr oft durch einen erdenen Sockel ersetzt wird, und hauptsächlich den Weibern zum Sitzen dient, die hier den Rücken an den Warmen Ofen gelegt, den größten Theil des Tages in Winter mit spinnen ausfüllen.

Gebräuche

Unter den hierortigen eigenthümlichen Gebräuchen ist das sogenannte Préló = Spinnengesellschaft zu erwähnen. Ursprünglich

war das eine von Weibern gebildete Zusammenkunft die an einem verabredeten Orte und Stunde erschienen sind, sich gemeinschaftlich mit den mitgebrachten Victualien regalirt und die Zeit mit Spinnen und Gerede getödtet haben. Später ist diese Benennung solchen Orten und Gesellschaften zugefallen in welchen Bauern Burschn und Mädchen zusammen kamen, und ohne Aufsicht und ohne Zwang miteinander umgegangen gewöhnlich die Nacht zugebracht haben. Obwohl nun diese scandalösen Zusammenkünfte von den weltlichen Obrigkeit verboten und von der Kanzel herab verdammt nicht nur heimlicher sondern auch seltener geworden, aller Anscheine nach bald der Vergessenheit anheim fallen werden, so muß man doch der Wahrheit gemäß nicht unerwähnt lassen, daß ein Schwängerungsfall unerhört war und die auf ähnliche Weise angeknüpften Bekanntschaften meistens zur Schließung einer Ehe in allen Ehren führten.

Es verdient ferner erwähnt zu werden, daß der Todte auf der Bahre von den Angehörigen weiblichen Geschlechtes laut in ungebundenen Wersen und einer eigenthümlichen Weise -Arie- beweint wird. Namentlich muß die Mutter ihr todes Kind und die Gattin ihren toden Gatten unerläßlich auf diese Weise beweinen. Manche Bauern Weiber bringen es in dieser Art Lamentation zu einer ordentlichen Virtuosität so daß sie gesucht werden, und an die alte römische Sitte erinnern, bei welchen dieses ein eigenes Gewerbe hervorrufen hat.

Auch bei Hochzeiten sind noch vor ein paar Decenien allgemein solche Sängereien in Gebrauche geraten, die

Helden Gedichte meistens aus der Zeit der Türkenkriege der versammelten Hochzeit Gästen vorgesungen haben und die jetzt ebenfalls viel seltener geworden sind.-

Zeichen Deuterey

Die allgemeine Sucht der Menschen die Zukunft zu entschleiern und zu diesem Zwecke zufälligen Begebenheiten sowohl als Natur gemässen Erscheinungen eine eigenthümliche auf die Zukunft bezug habende Deutung zu geben ist so verbreitet daß die Zeichendeuterei sehr bald den Rayon ihres Ursprungs überschreiten zum Gemeingut oder richtiger gesagt zur „Gemeinplage“ wird. Aus diesem Grunde eigenthümliche speziell hierortige Zeichen-Deuterei ist nicht vorhanden. Solche wie z.B. daß das Erscheinen eines Comets einen bevorstehenden großen Krieg andeutet, war schon zu römischen Zeiten bekannt, daß wenn im Regenbogen die der rothe oder grüne Streif breiter ist ein gutes und ergiebiges Wein oder Fruchttjahr andeutet ist in ganz Ungarn allgemein verbreitet.

Abergläubige Gebräuche

Diese sind hier ebenfalls so wie überall auf der Welt so zahllos, daß die Herzzählung derselben für jeden Einzelnen eine jahrelange Beobachtung und ein mühevolltes Sammeln vorangehen müßte. Einige von Jenen man annehmen kann daß sie nicht allgemein verbreitet sind, mögen hier an Platze sein.

1. Die Fabrication des sogenannten „Lucza-Széke“. Stuhl der h. Lucza früher mehr im Credit , findet noch

immer gläubige Anhänger: Man fängt nämlich den 13. December am Tage der heil. Lucia einen rohen Sessel zu zimmern, macht täglich darauf nur einen Schnitt, an einem jeden Theile, zimmert denselben am h. Abend zusammen, setzt sich am Mitternacht in der h. Messe auf denselben, und gewinnt dann allerhand Visionen, erkennt seine Feinde u.s.w.

2. Am Weihnachts Tage hütet man sich sein Kind, seine Dienstmagd oder irgend Jemanden zu schlagen in der Voraussetzung, daß der Schlägen am eigenen Körper und zwar an derselben Stelle oder an welch'n er den Schlag applicirt hat, ein Brutn oder ein Ahs-kelés bekommen wird.
3. Die Räuber sind in der Persuasion daß die Hand eines ungeborenen Kindes in brennbare Stoffe eingewickelt und angezündet sie unsichtbar macht.
4. Beim Biß eines wüthenden Hundes glaubt man, daß einiges Haar des Thieres zu Asche verbrannt und verschluckt vor Hundwuth sichert.
5. Von geweihten Weidenruthen glaubt man, daß dieselben vor Donnerschlag sichern.
6. An Ostermontage werden die Dirnen begossen, was oft zu argen Mißbräuchen anwächst, indem Bauernburschn oft sich zusammenrotten, die Dirnen zur Brunnen schleppen und oft ganze Eimer voll Wasser über dieselben gießen, was besonders bei Kalten Wetter oft nachtheilige Wirkung macht.

7. Bei Krankheiten sind abergläubische Gebräuche Curpfuschereien u.s.w. in solcher Anzahl in Schwung und von nicht nur bei dem unwissenden armen Volke, sondern auch in den höchsten Schichten der Gesellschaft wo sie unter dem Namen der „Sympathie“ Mittel vorkommen, daß die Herzhaltung und Beschreibung derselben ganze Bände ausfüllen würde. Bei der Gelbsucht legt man in das Glas ein Stück Dukaten und trinkt dann das Wasser aus demselben, andere gehen in die Sacristei, lassen sich einen Kelch verabreichen und schauen in demselben stundnlang.- Weiber die in Nöthen sind lassen ein Stück Bein aus dem Kniegelenke des Hasen pulverisiren, vermischen das Pulver mit Wasser und trinken es dann in der Uiberzeugung leichter zu entbinden etc.

Vergnügungen

Die jugendlichen Männer hierorts haben ein eigenes Vergnügungs-Spiel, welches allem Anscheine nach weniger verbreitet ist und daher als ein eigenthümliches betrachtet werden kann, es ist das Kugelwerfen. Es wird nämlich eine schwere kanonen Kugel in die rechte Hand genommen in der Höhe der rechten Schulter gehalten und dann weggeschlendert.- Der Sieger ist derjenige der die Kugel am weitesten wegwirft.

Der „Kolo-táncz“ wird auf Sonn- und Feiertagen auf der Strasse, gewöhnlich vor einem Wirthshause von der Jugend beiderlei Geschlechtes getantz, wobei der Dudelsackpfeifer aufspielt, der von den Tänzern gezahlt wird.-

Mundart

Die Mundart der Magyarischen Bevölkerung ist diejenige der Theißer Bewohner Niederungarns und bietet keine besonderen Abweichungen.

Die slawische Bevölkerung bildet einen eigenen Zweig des südslawischen Stammes. Es sind die sogenannten „Bunjeváczen“, die aus Bosnien und Türkisch-Croatien im Anfange des vorigen Jahrhunderts ausgewandert, sich hier niedergelassen haben.- In sprachlicher Hinsicht sind sie mit Serben und Dalmatinern zunächst verwandt. Der wichtigste sprachliche Unterschied wird durch den Gebrauch der beiden Selbstlaute e und i begründet.

Einzelne Worte werden diesen Unterschied am besten verdeutlichen, daß Wort „schön“ wird in der dalmatischer Mundart die allem Anschein nach die älteste und wichtigste ist so auszusprechen liepo. Der Serbe sagt lepo, der Bunjevác sagt lipo. Kind Diete, Dete, Dite. Heu Sieno, Seno, Sino. Wörter Riecsi, Recsi, Ricsi.

Aus diesen Beispielen ist ersichtlich, daß in solchen Wörtern, wo beide Selbstlaute auf einander folgen die Serben den ersten, die Bunjeváczen aber den zweiten ausgelassen haben.

Diese Verschiedenheit der Mundart ist so constant. Beide Stämme halten dieselben so hartnäckig fest, daß man sie an dieser Kleinigkeit alsogleich erkennt.

Sie scheinen auch eine mehrseitige Verachtung dem anders sprechenden zollen denn man kann wo nicht mehr, doch eine leichte ironische Mundbewegung bemerken, sobald sie im

wechselsietigen Gespräche auf den Gebrauch solcher Worte verfallen.

Sprüchwörter

Durch das Zusammenleben verschiedener Nationen sind die Sprüchwörter bereits Gemeingut geworden, so daß in dieser Hinsicht jede Eigenthümlichkeit längst erloschen ist.

Poesie

Die slawischen Heldengedichte haben mehrere sowohl serbische als croatische Schriftsteller gesammelt und in Druck gelegt. Diese wieder sind noch vor ein paar Decenien besonders bei Hochzeiten fast allgemein gesungen worden, gegenwärtig findet man nur selten Liederkundige Weiber, daher kann man sie kaum noch hie und da hören. Die eigenthümliche gedehnte Melodie kann hier mittels Schriftzeichen nicht verdeutlicht werden.

Gesang

Stimmbegabte Individuen sind hier sehr selten. Bei öffentlichen Bittgängen, kirchlichen festlichkeiten, Wallfahrten u.s.w. sammelt sich gewöhnlich um einen solchen Vorsänger eine grosse Menge Andächtiger, und singt die durch seine Einzelstimme vorgetragene Lieder in einzelnen Sätzen nach, sonst sind keine Sangproduktionen hörbar.

Hervorragende Persönlichkeiten

Die Größe ist ein relativer Begriff, der immer einen Vergleich voraussetzt. Wenn man daher wissen will, ob gewisse Persönlichkeiten hervorragend genannt werden sollen, so muß man früher Maasstab definiren, den angelegt worden ist.- Im allgemeinen

kann man sagen daß einen europäischen Ruf bis jetzt kein Theresiopol erreicht hat. Local Berühmtheiten aber werden wohl mit dieser nicht gemeint sein.

Volkssagen und Märchen

Die Bevölkerung von Theresiopol ist durch Zusammenlauf von Menschen verschiedener Nationalität im verflossenen Jahrhundert entstanden die nach der Vertreibung der Türken und Errichtung eines Grenzpostens /Fossatum Szabadka/ diese entvölkerte Ebene nach und nach besetzte da sie hier für ihren Viehstand ausgebreitete und nicht krautändete Hutweide für sich aber eine verhältnismässige Sicherheit gefunden.

Diese Ansiedlung hat das ganze Jahrhundert fortgedauert, da vor einem Jahrhundert im Jahre nämlich 1760 kaum zehntausend Seelen in der ganzen Umgegend waren. Es ist daher leicht erklärlich, warum diese zusammengewürfelte und ganz neu Bevölkerung keine auf ihren Wohnort bezügliche Sagen und Märchen aufzuweisen hat, und warum auch die vielleicht aus ihrer Heimath durch die ursprünglichen Einwanderer

mitgebrachten verklungen und in gänzliche Vergessenheit gerathen sind. Solche Märchen wie die von der tündér Ilona, die von Kralyevich Marko können für locale Mährchen nicht erklärt werden, auch sind sie so allgemein bekannt, daß die Erzählung ganz überflüssig erscheint.

1841-ben épültek a külvárosi imaházak. Szent Rókus-imaház

Character Skizzen

Die Hauptbeschäftigung des bei weitem größten

Theils der hiesigen Bevölkerung bietet die Agriculture und die Viehzucht. Die gewöhnliche Character Zeichnung eines Landbauers findet daher im allgemeinen hier Anwendung, deren Grundzug in einer gewissen und unverkennbaren Ähnlichkeit der Character Züge der Gesamtbevölkerung besteht im Gegensatze zu der Verschiedenheit, die bei einer industriellen Handel treibenden Bevölkerung wahrnehmbar ist.

Der spezielle Character des Bunyewaczischen Menschen Schlags bietet wohl manche Besonderheit, deren Beschreibung der Mühe wert wäre, um so mehr, da dieselbe unter dem Hauche der modernen Zivilisation täglich mehr und mehr erbleicht und in kurzer Zeit ganz verwischt werden dürfte.

Diese Aufgabe erheischt aber nicht nur eine geübte sondern auch kunstvolle schriftstellerische Feder, die einem einfachen Beamten kaum zu Gebote steht. Im allgemeinen kann man behaupten, daß dieser Menschenschlag einen stark ausgeprägten Sinn für das Familien Leben hat, und das eine angeborene Achtung der jüngeren Familien Glieder gegen Ältern in diesem Grade kaum irgend einem andern Menschen Schlage Ungarns in diesem Grade eigenthümlich sei. Aus diesem Character Zuge lassen sich faßt alle Erscheinungen herleiten, die dem Bununyeváczschen Character angehören. Die Heirathen werden noch immer der Mehrzahl nach durch die betreffenden Eltern abgekartet und die Kinder gehen dieselben

Szabadka főtere 1863-ban (Lám Sándor akvarellje a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből)

gewöhnlich ohne Wiederrede ein.- Eine gegen den Willen der Eltern beschlossene versuchte, oder gar ausgeführte Heirath wird als ein Ereigniß besprochen, und als scandal verdammt.

An und für sich ist dieser Menschenschlag friedfertig und folgsam, beobachtet die religiösen Gebräuche und die Gebote der Kirche sehr sorgfältig, ist arbeitssam im Feldbau, hat aber wenig Sinn für Industrie Unternehmungen und überhaupt für solche Rollen die eine Geschichtlichkeit und Flinkigkeit der Bewegungen erfordert.

Im Essen ist derselbe mäßig, dem Trinkglase spricht er aber wacker zu. In dieser Hinsicht kann man die sonderbarn Erscheinungen wahrnehmen, daß diese im Gesellschaft so wackere Zecher wenn sie allein sind oft wochenlang keinen Wein trinken, daher solche Säuer die täglich ihr Räuschchen aus dem Wirthshaus holen, und mit kupferigen Gesichte einherschreiten, hier zu den größten Seltenheiten gehören.-

M. Theresiopel am 20. Jaener 860.

Flatt
landesf. Commissär

VOLKS BEWEGUNG

der g.n.u. Pfarre zu M. Theresiopol	Im Jahre	Bei einer Seelen zahl von	Geburte		Trau- unge n	Sterbende									Zusam- men	männ- lich	weib- lich
			männ- lich	weib- lich		bis zum											
						1. Jahr	5. Jahr	14. Jahr	30. Jahr	50. Jahr	60. Jahr	70. Jahr	80. Jahr	über 80. Jahr			
Zusammen	1854	107	57	50	26	28	12	9	11	14	4	4	3	3	88	43	45
	1855	127	67	60	23	29	26	8	21	18	7	14	7	5	135	72	63
	1856	105	52	53	21	30	11	3	11	12	11	5	2	-	85	41	44
	1857	104	53	51	30	26	24	6	6	14	3	9	2	-	90	44	46
	1858	110	61	49	15	34	19	7	11	17	6	6	7	5	112	70	42
-	553	290	263	115	147	92	33	60	75	31	38	21	13	510	270	240	

VOLKS - BEWEGUNG

der Pfarre in	Im Jahre	bei einer Seelenzahl von	Geburte		Trauungen	Sterbende										Zusammen	männlich	weiblich
			männlich	weiblich		bis zum								über 80. Jahr				
						1. Jahr	5. Jahr	14. Jahr	30. Jahr	50. Jahr	60. Jahr	70. Jahr	80. Jahr					
M. Theresiopel Zu Saint Georg	1854	5586	184	171	74	148	23	13	24	14	10	11	1	6	247	132	115	
	1855	Dto	153	173	103	253	78	51	57	44	29	34	8	12	566	294	272	
	1856	5601	159	159	104	143	28	26	34	21	18	9	2	5	286	134	152	
	1857	5583	176	156	74	174	43	36	48	21	29	5	-	-	356	171	185	
	1858	5612	156	146	97	151	33	27	29	17	14	8	3	2	284	149	135	
Zusammen		27968	828	805	272	869	205	153	192	117	100	67	14	25	1739	880	859	

Szabadka sz. Kir. Városi – Szt. Terézia plébániában 1854-55-56-57-58 években születettek, eskettek, és meghaltak szám szerinti kimutatása

Anyja-egyház (plébánia) Szabadka (M. Theresiopel) Szent Terézia	év	lélek számál- lás	Születtek		es- ketek	M e g h o l t a k										Össze- sen	férfi	nő
			férfi	nő		e g é s z												
	1854.		762.	685.	249.	358.	160.	51.	73.	102.	49.	62.	26.	11.	892.	460.	432.	
Római	1855.		702.	694.	408.	477.	412.	166.	188.	252.	108.	92.	68.	27.	1790.	898.	892.	
katholik.	1856.		787.	674.	391.	446.	173.	67.	77.	107.	63.	45.	34.	14.	1026.	533.	493.	
	1857.		792.	711.	284.	344.	254.	79.	75.	138.	52.	47.	43.	8.	1040.	543.	497.	
	1858.		756.	686.	282.	382.	206.	61.	86.	102.	51.	70.	47.	22.	1027.	527.	500.	
Összesen			3799.	3450.	1614.	2007.	1205.	424.	499.	701.	323.	316.	218.	82.	5775.	2961.	2814.	

Kiadta Petricevich János plébános

Szabadka /M. Theresiope/ szab. Kőr. Város sz. Rókusai plébániához tartozó Sándor fiálában: 1854, 1855, 1856, 1857, 1858
 években születtek, eskettek s megholtak szám szerinti kimutatása:

Sándor Szabadka M. Theresiopei Szent Rókus anya-egyházhoz tartozó fiók /fiatal/	év	lélek szám- lás	születtek		es- ketek	M e g h o l t a k								össze- sen	férfi	nő	
			férfi	nő		e g é s z											
						1. évig	5. évig	14. évig	30. évig	50. évig	60. évig	70. évig	80. évig				80. éven felül
római katolikus	1854.	"	34.	18.	5.	7.	13.	4.	2.	1.	2.	"	1.	"	30.	16.	14.
	1855.	"	26.	23.	9.	23.	9.	6.	8.	12.	3.	1.	2.	"	64.	35.	29.
	1856.	"	24.	21.	5.	10.	7.	4.	2.	3.	2.	"	3.	"	31.	17.	14.
	1857.	"	19.	24.	3.	13.	3.	3.	1.	"	2.	2.	"	1.	25.	14.	11.
Összesen	1858.	"	12.	22.	3.	13.	9.	5.	2.	1.	3.	2.	"	"	35.	16.	19.
	"	"	113.	108.	25.	66.	47.	22.	15.	17.	12.	5.	6.	1	185.	28.	87.

Bálich Józseff ált. Sz. Rókusai plébános

Szabadka /M. Theresiopel/ szab. Kir. Város sz. Rókusi plébániához tartozó Sándor fiálban: 1854, 1855, 1856, 1857, 1858
 évben születtek, estették s megholtak szám szerinti kimutatása:

Sándor Szabadka M. Theresiopel Szent Rókusi anya-egyházhoz tartozó fiók /fiatal/	év	lélek számlá- lás	születtek		es- ketek	Megholtak								össze- sen	férfi	nő	
			férfi	nő		egész											
						1. évig	5. évig	14. évig	30. évig	50. évig	60. évig	70. évig	80. évig				80. éven felül
római katholikus	1854.	"	34.	18.	5.	7.	13.	4.	2.	1.	2.	"	1.	"	30.	16.	14.
	1855.	"	26.	23.	9.	23.	9.	6.	8.	12.	3.	1.	2.	"	64.	35.	29.
	1856.	"	24.	21.	5.	10.	7.	4.	2.	3.	2.	"	3.	"	31.	17.	14.
	1857.	"	19.	24.	3.	13.	3.	3.	1.	"	2.	2.	"	1.	25.	14.	11.
	1858.	"	12.	22.	3.	13.	9.	5.	2.	1.	3.	2.	"	"	35.	16.	19.
Összesen	"	"	113.	108.	25.	66.	47.	22.	15.	17.	12.	5.	6.	1	185.	28.	87.

Bálich Józseff sk. Sz. Rókusi plébános

NACHWEISUNG
über die Bewegung der israelitischen Bevölkerung vom Jahre 1854 bis einbegriffen 1858

des Rabbinats	Im Jahre	bei einer Seelenzahl von	Geburten		Trau- un- gen	S T E R B E F Ä L L E										Zu- sam- men	männ- lich	weib- lich
			männ- lich	weib- lich		b i s z u m												
						1 Jahr	5 Jahr	14 Jahr	30 Jahr	50 Jahr	60 Jahr	70 Jahr	80 Jahr	Über 80 Jahr				
M. Theresiopol	1854	1187	38	26	11	10	4	2	-	1	1	-	1	4	23	16	7	
	1855	1177	33	32	14	12	8	13	8	10	5	5	1	1	63	30	33	
	1856	1205	26	27	11	14	4	-	3	1	1	1	1	1	26	13	13	
	1857	1243	23	28	7	8	3	2	1	3	-	-	1	3	21	9	12	
	1858	1266	29	22	8	10	4	-	4	2	1	1	4	1	27	10	17	
Zusammen	-	-	149	135	51	54	23	17	16	17	8	7	8	10	160	78	82	

ABKÜRZUNGEN – RÖVIDÍTÉSEK

- gr.n.ű. – griechisch nicht uniert (pravoszláv)
- A.C. – Augsburger Confession (evangélikus-augsburgi felekezet)
- H.C. – Helvetische Confession (evangélikus-svájci felekezet)
- S.S. – Sankt Salvatoris (Szent Szalvator)
- r.k. – römisch katholisch (római katolikus)
- Sct. – Sanct (szent)
- k.k. – kaiserlich königlich (császári királyi)
- n.ö. – nieder-österreichisch (alsó ausztriai-bécsi)
- v. – von (nemességet jelző szócska-nemes)
- Fl. – Florin, m. (forint)
- Z. – Zeile, f. (sor)
- ö.W. – österreichische Währung (osztrák valuta)
- h. – heilig (szent)
- landesf. – landesfürstlich (tartományi hercegségi)

SZABADKA (M. Theresiopel) VÁROS TÖRTÉNETE¹

A Szabadka város keletkezésével kapcsolatos, a helybeli ferences rendi kolostor *Historia domus* című krónikájából merített, legelfogadhatóbb adatok olyan nyomokra vezetnek vissza, melyek szerint a mohácsi csata előtti időszakban a város mostani helyén volt település, melyről azonban nem maradtak fenn hiteles bizonyítékok. A mohácsi csata után a törökök ezen a helyen egy erődtámenyt létesítettek, melyről azonban szintén nincs több adat.

Az első hiteles feljegyzés a zentai csata utáni időre utal, amikor Ófelsége, az uralkodó császár, a Szabadka elnevezésű települést 14 sánccal vetette körül, és lakosait a határok megvédésére kötelezte. Az 1693 és 1741 közötti időszakban Szabadka igazgatása élén négy, a szegedi katonai parancsnokságnak alárendelt kapitány váltotta egymást, közülük 3 a Szucsits család sarja volt.

A török háborúban az uralkodóház iránti hűség és hősiesség magatartása jutalmául – az 1741. évi 18. közgyűlési cikkely alapján – a Szabadka elnevezésű katonai helység az önálló törvénykezési joggal és pallosjoggal rendelkező Szent Mária kamarai kiváltságos mezővárossá emeltetett.

¹ A fordításban az eredeti szöveg stílusbeli darabosságának a megőrzésére törekedtem.

A Prágában 1743. május 7-én kibocsátott kiváltságlevél a fokozatosan betelepített, egykori lakatlan területet örök időkre Szent Mária mezővárossá nevezte ki.

A zentai csata után a főleg dalmát törzshöz tartozó első telepesek arra törekedtek, hogy létszámukat a török által elűzött törzsbeliiek Dalmáciából, Boszniából stb. való maguk után vonásával növeljék, melynek következtében sok pravoszláv menekült is Szabadkán, azaz a későbbi Szent Mária nevű helységben talált nyugodt menedékre.

A későbbi idők folyamán a környező településekből több magyar család is letelepedett Szabadkán, azonban folyamatosan kisebbségben maradtak.

A Szabadka tulajdonában levő, jelentős terjedelmű földterület révén a lakosok zöme földműveléssel foglalkozott, mely olyan jólétet biztosított nekik, hogy a török háborúk idején 1737-ben, 1738-ban és 1739-ben a város a kormánynak jelentős mennyiségű élelmiszerből, lóból és szarvasmarhából álló támogatást nyújthatott, a török fogságba ejtett szabadkai lakosokat pedig 16 000 forint ellenében kiválthatta.

Szent Mária, mezővárosi rangját megkapván, 400 fős, félig lovasságból álló szabadosztig felállításával erősítette meg az uralkodóház iránti hűségét.

Szent Mária város háborús érdemeit jutalmazta az az 1779. január 22-én kibocsátott és 1791-ben bejegyzett királyi oklevél is, mely a várost Mária Theresiopel szabad királyi várossá emelte.

A lakosság felosztása nemzetiségi hovatartozás szerint:

bunyevacok (szláv törzs), magyarok, németek és zsidók, mégpedig a következő arányban, kikerekítve:

bunyevacok	30000
magyarok	20000
szerbek	2500
németek	1000
zsidók	1500

Összesen 55000

Vallás szerint:

katolikusok	51000
pravoszlávok	2500
evangélikusok A.c.	30
„ H.c.	70
zsidók	1500

Összesen 55100

A zentai csata után a Szegedről ideköltözött ferencesek az itt talált török dzsámit idővel keresztény templommá alakították át, és itt tartották az istentiszteletet egészen 1773-ig. Ebben az évben épült fel a nagytemplom, és ettől az időtől kezdve vállalta magára a város egy pap pénzelését is.

A két római katolikus templom mellett ugyanebben az évben épült még egy kápolna is az 1742. évben tombolt pestis emlékére.

Idővel felmerült a fennálló plébánia szétválasztásának a szükségessége is, így 1841-ben sor került még két plébánia, a Szt. György és a Szt. Rókus plébániák létrehozására.

A hívőknek még egy több mint 100 éves templom, az izraelita közösség imaháza is a rendelkezésükre állt.

Egy alsó gimnáziumon kívül, amely idővel felső gimnáziummá alakult át, volt még egy elemi iskola és a város különböző részein még 8 kétéosztályos triviális iskola is.

1859-ben négy óvoda létesült, melyek közül 2 már ugyanebben az évben meg is nyílt.

A tervezett négy pusztai iskolából kettő megnyitására már 1860-ban sor került.

A település földrajzi fekvése

M. Theresiopel az egykori Bács megyében helyezkedik el, fekvése a $46^{\circ} 5' 46''$ északi földrajzi szélességen és a $37^{\circ} 20' 27''$ keleti földrajzi hosszon található, a Duna–Tisza közben, 6 mérföldre Szegedtől, $7\frac{1}{2}$ mérföldre Bajától és 10 mérföldre Újvidéktől. Északon Szegeddel, Halassal, Kisszállással és Mélykúttal határos, nyugaton Almással, Kunbajával, Madarassal és Katymárral, délen Bajmokkal, Csantavérrel, Topolyával, Pacsérrel és Ómoravicával, keleten pedig Martonossal, Kanizsával és Zentával. Területe 18 négyszögölt tesz ki, és a városon kívül hozzátartozik még Verusity, Tompa, Radanovác, Ludas, Zobnatica,

Nagyfény, Vámtelek, Györgyén, Tavankút, Sebesics és Kelebia puszták is.

Bajmok, Csantavér és Sándor mint önálló községek csak települései M. Theresiopelnek, ahol a város még kb. 8000 hold tehermentes szántófölddel bír, és ahol gyakorolja urasági jogait.

M. Theresiopel a Délvidék széles síkságán helyezkedik el, nincsenek folyói, sem patakjai, csak a sziksótartalmú Palicsi-tó van a közelében, erdőkből azonban több mint 8000 hold van. Politikai ügyekben M. Theresiopel a zombori Kerületi Hivatalnak alárendelt, igazságügyekben a helybeli Császári-királyi Kerületi Bíróságnak, hadügyekben a Császári-királyi Országos Vezérparancsnokságnak Temesváron, az egyházügyi szervezeten belül a kalocsai Érsekségnek.

Hatósági szervek, irodák, intézmények, egyesületek

M. Theresiopel városban működik a magisztrátus, a Császári-királyi Kerületi és Vizsgálóbíróság, a Császári Kerületi Rendőrség, a Vasúti Parancsnokság, a Császári-királyi Pénzügyi Felügyelőség, ezen kívül itt székel a M. Theresiopel-i Kerületi és Adóhivatal is.

Az említett tanintézeteken kívül a szerb és a zsidó közösségnek is van egy-egy kétéves triviális (elemi) iskolája, továbbá létezik még két privát nevelőintézet, egy kórház és egy ehhez hasonló szegényház is. A városban működik még egy izraelita női, két temetkezési és többféle vallási egyesület is.

A társas élet lebonyolítására egy kaszinó áll a lakosok rendelkezésére.

Közlekedési eszközök

M. Theresiopel városnak nincs se szárazföldi, se vízi közlekedési eszköze, az utak állapota végképp siralmas, évente majdnem 5 hónapon át járhatatlanok.

Hegyek, látképek, kilátók

Hegyek nincsenek, még csak egy említésre méltó domb sincs, a táj egy széles síkság szétszórt szállásokkal és erdőkkel. Kilátók a leírt terepi viszonyok miatt nem léteznek.

Vizek

A már említett Palicsi-tó mellett az északi határt képező, egész éven keresztül száraz Kőrös-éren kívül M. Theresiopel városnak nincsenek más vizei.

A nagyság szerint Magyarország harmadik tava sziksótartalmú és gyógyfürdőként használják, vize főleg a golyvás betegségek gyógyításában mutat fel kitűnő eredményeket.

A vendégek kényelmének az érdekében a város egy 56 szobás gyógyszállót építtetett, hozzátartozó épületekkel, mely már májustól egészen szeptember végéig 10 meleg fürdőjével a vendégek rendelkezésére áll.

A hideg fürdő 12 kosárfürdővel rendelkezik, valamint 2 tükörrel, 36 öltözővel és kitűnő zuhanyzófelszereléssel.

A Palicsi-tó a friss vizet a városból árkokon keresztül érkező esővízből kapja, magas vízállásnál pedig a fölösleges vizet egy vízimalmot működtetve, mesterséges levezetőáron keresztül vezetik le.

A tó mélysége általában valamivel több, mint 5 láb, csak néhány helyen haladja meg a 6-ot, legnagyobb mélysége azonban nem haladja meg a 8 lábat.

A Palicsi-tó vize ritkán árad ki. Majdnem minden télen befagy, igaz, csak alig néhány hétre.

Az utóbbi időben, amióta a tó vize mind jobban erejét veszti, kis halfajták elszaporodása észlelhető, ezeket a hétköznapi beszédben cigányhalnak neveznek.

Barlangok, romok, kastélyok, emlékművek errefelé ismeretlen jelenségek.

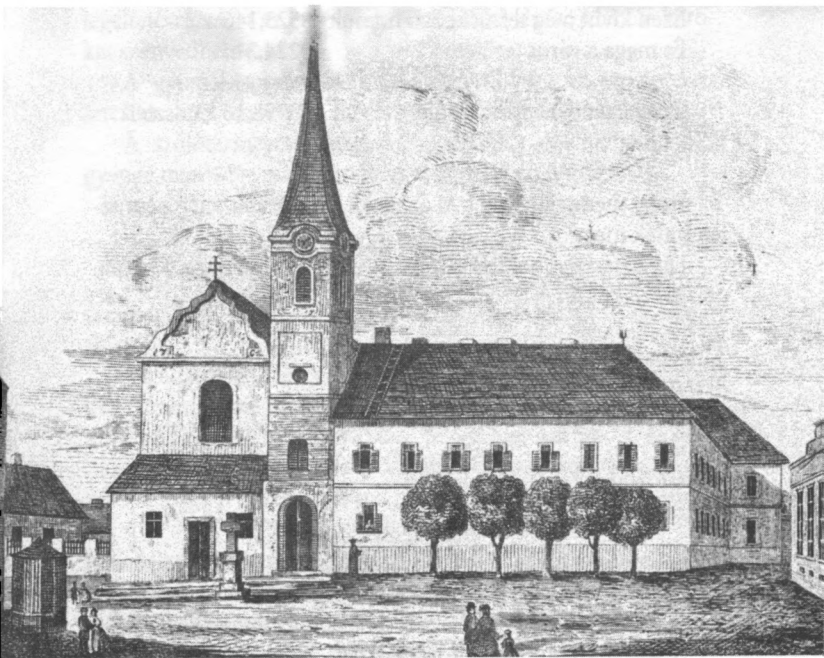
Az iratok közül a városi levéltár a településsel kapcsolatos okleveleket őrzi, a ferencesek könyvtára pedig, a már említett Historia Domus című műben, értékes adatokat nyújt a város és a ferences rendi kolostor keletkezésével kapcsolatban.

A város határának beosztása és növényi kultúrája

M. Theresiopel város határa a következőkből áll:

Szántóföldek	106903,513
Mezők	5566,1426
Szőlők	3596,1463
Legelők	29714,1560
Erdők	8136,234
Rétek	731,458

Összesen	154649,554

A ferences templom és rendház 1865-ben

Ezen kívül még terméketlen homok 8523,146

És maga a város területe 10224,216

Ezzel együtt az egész terület 173398,16 kataszteri
holdat tesz ki.

Hogy mennyit tesznek ki az utcák és az árkok, még nem állapították meg.

Egy kataszteri holdon átlagban 12 bécsi mérő búza, 13 árpa, 16 zab, 18 kukorica terem.

Általában bevetik

őszi vetésű búzával 37967

tavaszi vetésű gabonával, méghozzá árpával 9492

zabbal 28475

kukoricával 18984

parlagon marad átlagban 18954

Az erdők gyérek, ültetésük szórványosan történt, elsősorban a futóhomok rögzítése céljából. Évente továbbra is körülbelül 50 katasztrális holdat ültetnek be újabb facsemetékkel.

A leggyakrabban a fekete kőris, kisebb mennyiségben az akác, 37 katasztrális holdat pedig tölgyfával ültettek be, ami szépen fejlődik. Rendszeresen csak a fekete kőrist vágják, évente átlagban 1000 bécsi ölt, 25 éves időszakokban.

A vadászatot gyakorolják. Madár vadászat nincs.

A legelőket haszonbérbe adják, az állatok legeltetése egészen novemberig is eltart. A tisztások az erdőben nem alkalmasak a

legeltetésre, mert az erdő nagy része, fiatal lévén, jelentős károkat szenvedhetne.

A gyümölcsstermesztés erősen fejlett, főleg az úgynevezett sercsika almát termesztik, méghozzá a kertekben és szőlőkben is.

A szőlőtermesztés átlagos hozama kb. 40000 bécsi akó, gyenge minősége miatt azonban csak helyben fogyasztják.

Termékek, kézműipar

Bánya, mészégető, kőbánya, üveghuta vagy más gyár természetesen nincs, épül egy gőzmalom, nincs faszéngyártás, faipar sincs.

Az állattenyésztés jelentős. A lótenyésztés privát méntelepeken történik, melyek közül a legkiválóbbak a n. Vojnits Gábor, n. Vojnits Barnabás, Rudits báró, n. Vermes Fábián, n. Vojnits Antal, n. Antunovits Pál és n. Vojnits Teodor tulajdonában vannak. A lovak a közönséges magyar fajhoz tartoznak. Létszámukat 432 mén, 4445 kanca, 4083 herélt ló és 1856 három éven aluli csikó – összesen tehát 10816 darab – teszi ki.

Jelentős a szarvasmarha-tenyésztés is – a közönséges magyar faj, a szürke színű, hosszú szarvú. Van:

bikából	90
tehénből	2885
ökörből	2469
borjúból	2197

Összesen	7641

A sertések – fehér és hosszú testű faj – száma M. Theresiopelben 17 435 darab.

A birkatenyésztés is jelentős, az állatok nem fajtiszták, az állomány összesen 80 000 birkát és szamarat tesz ki.

A Palicsi-tavon van ugyan halászat, de nem jelentős.

Mivel a Palicsi-tó vize végtelen mennyiségű sziksót termel, kifizetődő lenne egy szódagyár létesítése, vagy a jelentős mennyiségű kukoricaszár miatt a belőle készült hajtogatópapír gyártása is jó üzlet lehetne. A közlekedési eszközök hiánya miatt a kereskedelem gyenge, a helyi export főlerakata Baján és Szegeden van, ez utóbbin keresztül elenyésző mennyiségű cikk beszerzése történik.

Ami a gabonakereskedelmet illeti, a kivitel – kisebb értékekkel – az átlagos 220 000 bécsi mérő búzát, 27 000 bécsi mérő árpát, 300 000 bécsi mérő zabot és 230 000 bécsi mérő kukoricát teszi ki.

Gyapjából több, mint 3 000 mázsát, dohányból pedig több, mint 10 000 mázsát exportálunk, borból és pálinkából 2 000 akó körül, nyers bőrből 1 200 mázsát, lópokrócból 500 mázsát.

A legerősebb exportcikk a só kb. 11 000 mázsát, majd az építőanyag 40 000 mázsát, a tűzifa 2 000 ölet, a vasárú 4 000 mázsát, a többi exportcikk – mint a gyarmatáru, a birkagyapjú stb. – pedig 60 000 mázsát, valamint a mész 20 000 mázsát tesz ki.

A régi gimnáziumot 1840-ben újítták meg

Tanintézetek

1747 előtt M. Theresiopelben csak triviális iskolák léteztek, amelyek fennállásáról és számáról megbízható adatok nem adhatók. Az említett évben a község, akkor még kiváltságos mezőváros lévén, egy négyosztályos latin grammatikai iskolát létesített, valamint pénzbeli támogatásban részesített, vezetését a helyi szalvatoriánus (ferences) szerzetesekre bízta.

Ez a tanintézet egészen 1778-ig működött, amikor is, a Magyar Királyi Helytartótanács rendelete által, a mezővárosban fennálló latin iskolát megszüntették. 1779-ben a város a szabad királyi városok sorába emeltetett, és 1782-ben a beszüntetett grammatikai iskola azzal a feltétellel nyílt meg újból, hogy a község erre a célra megfelelő épületet emel és a tanítókat 400 forintos fizetésben részesíti. Így az iskola ismét a Szent Szalvator-i ferencesek vezetése alá került egészen 1788-ig, amikor is – császári rendelettel – a tanintézetekben kötelezővé vált a német nyelv kizárólagos használata.

E császári rendelet és a német nyelv elismerése következtében a ferencesek feladták a tanítást, a tanulók zöme elhagyta az iskolát, és a tanintézet a következő két évben két német tanár vezetése alá került, a tanárok száma pedig, valószínűleg a német nyelven képzett tanárok hiányában, később sem növekedett.

1791-ben a már kétszer beszüntetett latin grammatikai iskola harmadszori rehabilitálására került sor, ebben az évben az első osztály tanítását az említett ferences rend egyik atyja vette át. 1793-ban a község beszerezte az engedélyt a tanintézet még két osztállyal való bővítésére, melyekben ettől kezdve az úgyné-

vezett klasszikus (humaniora) tantárgyakat tanították. Ez a hat osztály az 1850/51-es év végéig létezett, ezután – a tanintézetek újjászervezése értelmében – egy négyéves kis gimnázium (úgynevezett Gymnasium minus) bevezetésére került sor, melyet a Kultuszminisztérium 1851. november 25-i 442-es számú rendelettel nyilvános gimnáziummá nyilvánította. Jelenleg tárgyalások folynak egy nyolcosztályos gimnázium bevezetésének lehetőségéről. Biztos kilátások vannak arra, hogy ez a magasabb fokú tanintézet jövőre valóban megkezdje működését.

A gimnázium mellett a városban van még egy párhuzamos osztállyal működő, négyéves elemi iskola, valamint egy kétéves leányiskola is, melynek külön tagozatában női kézimunkát tanulnak a növendékek.

Ezen kívül van még három vasárnapi és egy rajziskola is, melyeket a község támogat. Ez év kezdetén megkezdte működését egy énekiskola is, ahol a diákok külön énekórákon is részt vesznek. Továbbá a város belső területén nyolc triviális (elemi) iskola is működik római katolikus hittanórákkal, ehhez jön még a közelben levő, közös igazgatóság alatti, a Sándor községi triviális (elemi) iskola és a pravoszláv (elemi), mindez összesen 10 elemi iskolát tesz ki, melyek közül kettő kétosztályos és mindegyik községi támogatásból tartja fenn magát.

A tanulók számát illetően az 1824. év volt a legerősebb, a gimnázium négy osztályában 427 tanulót tartottak nyilván. Az 1850/51-es év végén 93 tanulót, 1851/52-ben 79, míg az 1857/58-es évben viszont 114 tanulót.

A tanulók létszáma a folyó 1859/60-as iskolaévben a következő:

1. Gimnázium	*2
2. Elemi iskolák	379
3. Lányiskolák	158
4. Vasárnapi iskolák	187
5. Rajziskolák	293
6. Énekiskola	45
7. Triviális iskolák:	
a. Fiúk	875
b. Lányok	618
Összesen	1493

Ezek a tanintézeteken kívül M. Theresiopelben a következők működnek:

1. Két, a község által finanszírozott óvoda 85 gyermekkel
2. Egy kétosztályos kereskedelmi iskola a helybeli kereskedők egyesülete által eltartott tanítóval és 45 tanulóval

A gimnáziumban – az igazgatót beleszámítva – 6 tanítót foglalkoztatnak, a triviális iskolákban 11–8 tanítót, 2 segédtanítót, 1 póttanítót, 4 hittantanítót, a pravoszláv elemi iskolában 2 tanárt.

Jótekonysági intézmények

1. Van egy húsz ágygal rendelkező kórház, melyben évente körülbelül háromszáz beteg kap orvosi ellátást.

2 A gimnáziumba járók száma a német eredetiből is hiányzik

2. Egy szegény- és egy templomi szeretetház 50–60 ággal. Mindkét intézmény jótékonyági adományokból létesült. A pénzbeli támogatás – apránként összegyűjtve – 40 000 osztrák forint alaptőkét tesz ki.

A pénzösszeg – nagysága ellenére – távolról sem tudja fedezni a kiadásokat, a hiányt részben a községi kasszából, részben az évi járulékokból (büntetőpénzek, gyűjtőpénzek stb.) pótolják.

3. Temetkezési egyesület. Jelenleg több, mint 600 tagja van.

Lakások

A városban 8718 ház van.

A városban – a szétszórt 26 mérce magas házakon, valamint a főtéren és környékén elhelyezkedő, az újabb idők követelményeinek többé-kevésbé megfelelő lakóépületek állnak. Ezen kívül – a házak túlnyomórészt vert falúak, náddal fedettek és két szobából állnak, melyeket a konyha választ el egymástól.

A házak oromzata általában az utcára néz, úgyhogy a tisztaszoba is az utcára nyílik két ablakával, míg a napi használatban levő szoba az udvarból kapja a fényt. A ház egyik hossza (gerince) a szomszéd udvar felé néz, eleje pedig a ház bejáratát képező hátsó ajtóval az udvarba nyílik. A szobákat többnyire nem padlózzák le, a földet először jól megdöngölik, majd vízben oldott, sárga agyaggal kenik be, mely megszáradva, főleg nyáron, kellemes hűvöst ad, és megakadályozza a különböző férgek elszaporodását. A tisztaszoba legkiemelkedőbb bútordarabjai a három-öt felágyazott ágy, melyek nemzedékről nemzedékre

öröklődnek és nincsenek napi használatban. A másik helyiségben levő ágyakat a család idősebb tagjainak szánják, a kedves fiatalság pedig a padokon, földön, az istállóban stb. találja meg alvóhelyét, amit subával bélel ki magának.

A kályha még a jobb házakban is általában agyagból készül, nyílt tűzhelyet nem használnak.

A házak csaknem kivétel nélkül tiszták, és szombaton általában még a legszegényebb kunyhókban is súrolás, meszelés és mosás van napirenden.

Szent György-imaház

Élelem

A nép szokásos, fő eledele a kenyér és a hús. A kenyeret általában a háziasszony otthon süti a gabonafélékből, az úgynevezett „kétszeresből”, és általában egyheti adagot egyszerre. Az ételek elkészítéséhez a társadalom minden rétege kivétel nélkül a zsírt használja, mely okból majdnem minden háztartás sertést hizlal.

A kedvenc húsétel az úgynevezett „paprikás hús”, a kisebb darabokra vágott hús kevés vízzel, hagymával, sóval, paprikával stb., melyet egy vasbográcsban félig főznek, félig sütnek, majd ugyanebben az edényben tálalnak.

Hasonlóképpen a kedvenc tésztaétel a „csusza”. A laposra nyomkodott tésztát szabálytalan darabkákra szaggatva vízben főzik, leszűrese után zsírral vagy szalonnával és túróval leszórva tálalják.

A zöldségfélék közül a savanyú káposzta a legelterjedtebb, általában disznóhús vagy szalonna mellé eszik, de a burgonya is már mindenhol használatban van.

A szokásos ital a bor, óriási mennyiségben fogyasztják, és mivel az itt termett mennyiség nem elég, sokat importálnak belőle. A sör fogyasztása errefelé nem szokás.

Amilyen a táplálkozás, olyan az életmód is. Az ünnepnapok megtartásának módja a különböző nemzetiségű, katolikus vallású lakosságnál egyforma. A templom közös látogatása a különbségeket nagyjából eltörölte, azonban a szláv származásból eredő különbség a pravoszláv hitű lakosságnál erősebben jut kifejezésre.

Az ünnepekhez stb. fűződő kevés szokásból a következők említendők:

- a. Karácsonykor minden család egy vendéget próbál előkeríteni, aki ilyenkor azért található meg nehezen, mert minden családapája az ünnepet saját családjának körében akarja tölteni. Ezt a vendéget szláv nyelven „položaj”-nak hívják, és az asztalfőn ülő szerepét tölti be, feladata pedig a társalgás ösztönzése, mely rendszeresen tivornyázássá fajul el. Ezért egy igazi, mulató kedvű polozsáj a kíváncsi.
- b. A karácsony előtti, utolsó előtti szombat az anyák napja, az utolsó pedig az apáké – szláv nyelven „materice” és „oci”. Ezeken a napokon minden családjának és családapájának maga köré gyűjti gyermekeit, megvendégeli, megajándékozza őket. A kisebb gyerekek meglátogatják a rokonokat, gratulálnak a nagynéniknek, nagymamának, nővéreiknek vagy egyszerűen ismerőseiknek és szüleik barátainak, kapnak ajándékokat, almával, dióval stb. megrakva térnek haza körútjukról.
- c. Gyümölcscsoltó Boldogasszony napján minden paraszt ex professo bort iszik, abban a babonás hitben, mely szerint ezen a napon minden csepp bor vérré válva különös erőt ad a testnek. Ezt „vérgyűjtés”-nek hívják. Ezért ezen a napon az utcákon sok az ittas ember.
- d. Karácsonykor búzával töltött pohárba egy háromágú, vékony viaszgyertyát állítanak, az asztalra teszik, meggyújtják ebédkor, a leves után azonban a polozsáj borral kioltja, a füst irányából pedig különféle jóslatokra kö-

vetkeztetnek. A legjobb jel az, ha a füst egyenesen felfelé száll, ha azonban az asztalnál ülő valamelyik vendég felé hajlik, akkor az általában annak a személynek a halálát jelenti.

Az ilyen és ehhez hasonló szokások mind jobban elmaradnak. A korszerű civilizáció kiegyenlítő hatása eltörli a nemzetek, valamint a társadalmi osztályok közti megkülönböztető jellegzetességeket, úgyhogy a különbség már csak az anyagi jólét szempontjából szembeűnő – ám ebben a szegények és a gazdagok közötti eltérésben semmi prózai, semmi vigasztaló nincs.

Latinovits Ernő fényképe 1865-ből
(A szabadkai Városi Múzeum Történeti Osztályának gyűjteményéből)

Ruházat

A paraszti nép M. Theresiopelben nyáron, munkanapokon leginkább leningben és -gatyában, mezítláb jár és dolgozik, fején pedig egy közönséges filckalapot hord. Vasárnapokon sötétbarna anyagból készült öltözetet visel, mely kabátból, mellényből, csizmából és nadrágból áll. Télen ez az öltözet megmarad, de kiegészül még egy kék köpönyeggel, vagy pedig a nyári öltözet bővül a csizmával és a híres birkasubával.-

A női öltözet általában változatosabb, a régi szokásokból eredő, bizonyos közösséghez való tartozás jellegzetességei azért itt is észlelhetők, az öltözők borsos ára ellenére azt az előnyt adja, hogy kizárja a ruhacserélési szenvedélyt.

Fejükön az asszonyok kendőt hordanak, mely a körülményektől és anyagi helyzettől függően selyemből vagy kásmirből készült. Csak az egészen fiatal asszonyok, a házasságuk első évében vagy még mielőtt szültek volna, hordanak egyszerű, brokátból készült, feszes fityulát, szláv nyelven „bradats”-ot. A lányok általában minden alkalommal hajadonfőve járnak, a magyar lányok kivétel nélkül hajukat copfba fonva, szabadon hordják, míg a szláv származásúak copfjukat fejük köré tekerik. A fejdíszekhez hasonlóan a többi ruhadarab is vagy selyemből, vagy kásmirből készül. Jellegzetes, hogy a paraszti népnél a ruházat soha sem áll egy részből.

A képzetesebb, jobban mondva a magasabb társadalmi osztályok tagjai hosszú inget, valamint szintén hosszú, egy részből álló felöltőt hordanak, míg az alsóbb társadalmi réteghez tartozók öltözete, még ha a leggazdagabbak közé is tartoznak, csak

egy csípőig érő ingből és egy földig érő pöndölből, szoknyából áll. Ezt a szokást annyira betartják, hogy az alsóbb rétegekben egyetlen kivétellel sem lehet találkozni.

A szoba bútorzata

Az előkelő réteg házainak belső berendezése hasonlít az ország többi részében szokásos és közismert berendezéshez, ezért fölösleges ennek leírása, annál is inkább, hiszen a társadalmi rétegek és nemzetiségek szokásai közötti jellegzetes különbségek ilyen szempontból nincsenek is. A többségben lévő paraszti népnél általában a következő bútordarabok vannak használatban:

A tisztaszobában mindkét fal mentén 3-4 felágyazott ágy áll, az ágynál festett, díszített támlával ellátott fapadok helyezkednek el a szoba közepén egy négyszögletes asztallal, melyet egy háziszóttos gyapjúterítővel takarnak le. A bútorok fenyőfából készülnek, és kékre festik őket. A ruhadarabokat úgyszintén festett ládákban tárolják. Az üvegedényt polcon tartják, a falra függesztett képek (szentképek) leginkább goromba üvegfestmények. A „mutogatásra” szánt szobától, a használatban lévő lakószoba csak az ágyak számában és magasságában, valamint szerénységében különbözik, illetve még abban, hogy a kemencét egy padka, falazott pad veszi körül. Ezen leginkább az asszonyok ülnek, hátukat a kemencére támasztva melegszenek, és téli napjaik nagyobb részét fonással töltik.

Szokások

A helybeli, jellegzetes szokások közül meg kell említeni az úgynevezett prélót = a fonó-összejövetelt. Kezdetben ez egy asszonyokból álló, meghatározott helyen és időben tartott összejövetel volt, melyen a résztvevők a magukkal hozott étellel és itallal vendégelték meg egymást, és az időt fonással és beszélgetéssel töltötték. Később ez az elnevezés olyan helyekre és társalgásokra vonatkozott, ahol parasztfiúk és -lányok jöttek össze, felügyelet és kényszer nélkül társalogtak, és általában az éjjelt is együtt töltötték. Annak ellenére, hogy ezeket a botrányos összejöveteleket a világi hatóságok betiltották, valamint a kancelláriák elítéltették. Emiatt ma csak titokban és ezáltal ritkábban tartják, aminek köszönhetően valószínűleg rövid időn belül a feledésbe is merülnek majd –, be kell látnunk azt is, hogy egy teherbeejtési eset hallatlan volta miatt, az ily módon kötött ismerettségek legtöbbször mégis csak nagy becsben tartott házassággal végződnek.

Említést érdemel továbbá az a szokás, jelenség is, amikor a ravatalon fekvő halottat női hozzátartozói hangos, kötetlen versekkel és sajátos módon, „áriázva” siratják. Az anya halott gyermekét, a feleség halott férjét köteles ilyen módon elsiratni. Egyes parasztasszonyok az effajta lamentálást a virtuozitásig tökéletesítették, ezáltal keresettekké váltak, és még ma is, a régi római szokáshoz hasonlóan, ebből saját ipart űznek.

Néhány évtizeddel ezelőtt szokásba jött a lakodalmakban is az ilyenfajta éneklés, melyen török háborúk idejéből származó

hőskölteményeket adnak elő a vendégeknek, ez azonban egyre ritkább jelenség.-

Jövendölés (Jóslatok)

Az ember örök szenvedélye, hogy véletlen történéseknek és természeti jelenségeknek különös, a jövőre vonatkozó jelentőséget adjon, valamint a jövőbe lásson. Ez a jelenség olyannyira elterjedt, hogy a jóslás hamarosan eredetének kereteit túlnőve közzjává, pontosabban „közkinná” vált. Ezért nincs csak erre a tájra vonatkozó, jellegzetes, különleges jelmagyarázat. Mert például az, hogy egy üstökös megjelenése egy nagy háború kitörését jelzi előre, már a római időkben is ismert volt, akárcsak az sem csak itt, hanem egész Magyarország területén ismert közjóslat, hogy ha a szivárványban a piros vagy a zöld csík a szélesebb, akkor gazdag borhozam vagy jó termés várható.

Babonás szokások (babona)

Ezek nálunk, akárcsak az egész világban annyira elterjedtek, hogy összeírásuk éveken át tartó megfigyelést és munkát venne igénybe. Azok, amelyekről feltételezzük, hogy másfelé nem fordulnak elő, ez alkalommal helyet kaphatnak a beszámolóban.

1. Az úgynevezett „Luca-széke” faragása. Szent Luca széke régi hiedelem, még ma is vannak követői: december 13-án, Szent Luca napján hozzá kell fogni egy új szék elkészítéséhez, naponta minden egyes részén faragni kell egy keveset, a szentestén összerakni, majd a szent misén, éjjélkor rá kell ülni, és ekkor tulajdonosának különféle látomásai lesznek, felismeri ellenségeit stb.

2. Karácsony napján nem szabad megverni a gyerekeinket, a szolgálkat vagy bárki mást, mert a hiedelem szerint az ütések helyén a testünkön kelések keletkeznek vagy lerohad a bőrünk.
3. A lopók abban a hitben élnek, hogy a meg nem született gyermek gyúlékony anyagba tekert és meggyújtott keze őket láthatatlanná teszi.
4. Veszett kutya harapása kapcsán az a hiedelem él, hogy az állat néhány szőrszálának lenyelt hamva megóvjá az embert a veszetztségtől.
5. A szentelt fűzfavesszőről azt hiszik az emberek, hogy védelmet nyújt a villámcsapástól.
6. Húsvét hétfőjén a lányok locsolásával a parasztgyerekek sokszor visszaélnék, összefognak, a lányokat a kúthoz cipelik, és leöntik őket egy vödör vízzel, aminek, különösen hideg időben, kellemetlen következményei lehetnek.
7. Betegségeknél a babonás szokások, gyógy-kontárkodási szerek stb. annyira elterjedtek – és nemcsak a tudatlan szegény nép körében, hanem a magasabb társadalmi rétegekben is, ahol „rokonszenves-szimpatikus” szerekként ismerik őket –, hogy felsorolásukkal és leírásukkal kötegetelnének meg. Sárgaság esetén a pohár vízbe egy dukátot tesznek, majd megisszák a vizet, mások elmennék a sekrestyébe, kérnek ott egy kelyhet, melybe órák hosszat nézegetnek.- A könnyebb szülés érdekében a vajúdo aszszonyokkal vízben elkevert, a nyúl térdízületéből származó csontport itatnak.

Az egykori női fürdő Palicson

Szórakozás

A fiatal férfinép errefelé egy egyedi játékot, a súlylökést űzi, mely nem terjedt el másfelé, éppen ezért jellegzetesnek lehet mondani. A jobb kézbe egy nehéz ágyúgolyót vesznek és a váll magasságából eldobják.- Az a győztes, aki a golyót a legmeszszebbre tudja hajítani. Vasárnapokon és ünnepkor fiatal lányok és fiúk „kóló-táncot” járnak az utcán, általában a vendéglő előtt, a táncolók által fizetett dudazene kíséretében.-

Nyelvjárás

A magyar lakosság nyelvjárása megegyezik Dél-Magyarország Tisza vidéki lakosságaéval, és nem mutat fel különösebb eltérést.

A szláv lakosság a délszláv népek külön ágát képezi. Ezek az ún. „bunjevácok”, akik a múlt század elején Boszniából és Török-, valamint Horvátországból jöttek és telepedtek le ezen a vidéken. Nyelvük legközelebb a szerb és a dalmát nyelvhez áll. A legjelentősebb nyelvi különbség a két magánhangzó, az e és i betűk használatában nyilvánul meg.

Ezt a különbséget konkrét szavakon lehet a legjobban bemutatni. A „szép” szó kiejtése a valószínűleg legrégebb és legfontosabb dalmát tájszólásban a liepo. A szerb úgy mondja, hogy lepo, a bunjevác pedig, hogy lipo. A gyerek – diete, dete, dite. A széna – sieno, seno, sino. A szavak – riecsi, recsi, ricsi.

Ezekon a példákon már látható, hogy azokban a szavakban, ahol az említett két magánhangzó egymást követi, a szerbek kihagyják az elsőt, míg a bunjevácok a másodikat.

Ez a különbség konstans. Mindkét törzs makacsul tartja magát hozzá, úgyhogy ez az apróság alapján könnyen meg lehet különböztetni őket. A másképpen beszélők iránt kölcsönös megvetést tanúsítanak, ami, ha máskor nem is, de a beszélgetésben, az ilyen szavak használatakor egy könnyed, ironikus szájmozdulatban nyilvánul meg.

Közmondások

Több nemzetiség együttélése során a közmondások közjőválnak, így ebből a szempontból minden jellegzetesség már régén elmosódott.

Költészet

A szláv hősi költészetet több szerb és horvát író is gyűjtötte, majd megjelentette. Ezeket még néhány évtizeddel ezelőtt is, főleg lakodalmakban, csaknem rendszeresen énekelték. Jelenleg ritkaságnak számít az ilyen énekeket tudó asszony, ezért ezeket az énekeket már csak itt-ott lehet hallani. A tipikus nyújtott dalmot ezen a helyen – írásban – nem lehet bemutatni.

Ének

Az énektehetségek errefelé ritkák. Körmenet, templomi ünnepek, búcsújárás stb. alkalmával a hívők tömege egy énekest követve, mondatról mondatra ismétli az általa előadott éneket, más éneklés nem hallható errefelé.

Kiemelkedő személyek

A nagyság relatív fogalom, mely mindig összehasonlítást feltételez. Ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani, hogy egy bizonyos személy kiemelkedő-e vagy sem, ahhoz, szükséges bizonyos kritériumok megléte. Tény, hogy eddig még egyetlenegy theresiopeli sem ért el európai hírnevet. A kiemelkedő személyek közé nem soroljuk a helyi hírességeket.

Mondák, népmesék

Theresiopel lakossága különböző nemzetiségű népek összessége, akik a múlt század folyamán, a török elűzése és a határőrvidék megalakulása után, telepítették be a néptelen síkságot, melyen az állattenyésztéshez éppen megfelelő, terjedelmes, fűvel gazdag legelőkre és viszonylagos nyugalomra leltek.

A letelepedés eltartott egészen egy évszázadig; száz évvel ezelőtt, 1760-ban az egész környék még csak alig 10 000 lelket számlált. Így nem nehéz megérteni, hogy ennek az egészen új népkeveréknek miért is nincsen egy közös házára vonatkozó mondája vagy meséje, és miért haltak ki és merültek feledésbe azok is, melyeket az első bevándorlók hazájukból esetleg magukkal hoztak. Az Ilona tünderről és Kraljevics Márkóról szóló mesék nem sorolhatók a helyi mondák közé, és közismertségükből eredően teljesen fölösleges is elmesélni őket.

Jellembeli jellegzetességek

A helyi lakosság zöme földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Így egy parasztember jellemleírása alapján véve

általános vonatkozású, hiszen teljességében és félreérthetetlenül megfelel az összlakosság jellemvonásainak, mely jellemvonások azonban ellentétben állnak a gyáriparos, kereskedelmet folytató lakosságéval.

Jellegzetes volta miatt a bunyevác ember jellemének a leírása megérdemel némi fáradságot, annál is inkább, hiszen a modern civilizáció hatására napról napra fakul, és rövid időn belül teljesen el is mosódhat.

Ez a feladat azonban nemcsak gyakorlott, hanem művészi, írói tollat is követel, ezzel azonban egy egyszerű hivatalnok nem rendelkezik. Általánosságban azt lehetne mondani, hogy a bunyevác ember erős családi érzékkel rendelkezik és egy olyan magával született, az idősebb családtagok iránt viseltetett tiszteletérzéssel, melynek ekkora mértékét a Magyarország területén észlelhető többi népcsoport egyikének mentalitásában sem lehet tapasztalni. Az összes többi, bunyevác emberre jellemző jellemvonás ebből a tulajdonságból indul ki. A házasságok többsége még mindig a szülők közti megállapodás alapján kötődik, melybe a gyerekek általában szó nélkül bele is egyeznek. A szülők beleegyezése nélkül kötött házasságot megszólják, és mint botrányt el is ítélik.

A bunyevác ember önmagában véve békeszerető és engedelmes, külön gondot visel a vallási szokásokról és a templomi parancsolatokról, a földművelésben dolgoz, viszont kevés képessége és hajlama van az ipari vállalkozásokhoz és az olyan szerepekhez, ahol szükség van a testi ügyességre és a fürgeségre is. Evésben mérsékelt, az ivás azonban kedvére való. Ezzel kap-

csolatban van egy különös jelenség, mégpedig az, hogy a társaságban egyébként oly derék italozó magára maradvá hetekig nem iszik bort, éppen ezért errefelé nagy ritkaságnak számít a kocsmát naponta látogató, rezes arcú részeges.-

M. Theresiopel, 1860. január 20.

Flatt
tartományi hercegségi biztos

1860

Szabadka, Sz. kir. városi - Szt. Teréz plébániában 1854-55-56-57-58
években születettek, eskettek, és meghaltak számszerű intézkedése.

Államgyárak,
Szabadka,
Szent. Teréz,
Szent. Teréz,

Év	Születettek	Eskettek		Meghaltak												Összesen	Átlag
		férfi	nő	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
1854.	762	655	244	253	100	51	73	102	119	62	26	11	892	140	135		
1855.	722	694	463	177	112	166	153	252	148	92	68	27	1790	595	592		
1856.	757	674	541	144	173	67	77	107	63	45	34	14	1026	533	193		
1857.	792	711	259	344	254	74	75	133	52	47	43	3	1090	513	407		
1858.	766	610	232	332	206	61	56	100	51	70	47	22	1037	527	501		
Összesen.	3799	3420	1614	2207	1265	414	409	701	323	316	218	52	5775	2961	2314		

Kelt Szabadkán János 24. 1859.

Királyi Országgyűlési Titkár
Szent

Probojchevich plébános népességi statisztikája az
1854 és 1858 közötti időszakra vonatkoztatva

Pravoszláv hitközség M. Teresiopel	év	Lélekszámlálás	Születtek		eskedtek	e g é s z									Összesen		nő	férfi	nő
			férfi	Nő		1. évig	5. évig	14. évig	30. évig	50. évig	60. évig	70. évig	80. évig	80 éven felül					
Összesen	-	553	290	263	115	147	92	33	60	75	31	38	21	13	510	270	240		
	1858	110	61	49	15	34	19	7	11	17	6	6	7	5	112	70	42		
	1857	104	53	51	30	26	24	6	6	14	3	9	2	-	90	44	46		
	1856	105	52	53	21	30	11	3	11	12	11	5	2	-	85	41	44		
	1855	127	67	60	23	29	26	8	21	18	7	14	7	5	135	72	63		
	1854	107	57	50	26	28	12	9	11	14	4	4	3	3	88	43	45		

Szent György plébánia M. Teresiópe	év	Lélek- számlá- lás	Születtek		esküd- tek	Elhalálozások										Össze- sen	férfi	nő
			férfi	Nő		egész												
1. Évig	5. évig	14. évig	30. évig	50. évig	60. évig	70. évig	80. évig	80. évig felül										
római katolikus	1854	5586	184	171	74	148	23	13	24	14	10	11	1	6	247	132	115	
	1855	dto	153	173	103	253	78	51	57	44	29	34	8	12	566	294	272	
	1856	5601	159	159	104	143	28	26	34	21	18	9	2	5	286	134	152	
	1857	5583	176	156	74	174	43	36	48	21	29	5	-	-	356	171	185	
Összesen	1858	5612	156	146	97	151	33	27	29	17	14	8	3	2	284	149	135	
		27968	828	805	272	869	205	153	192	117	100	67	14	25	1739	880	859	

Szabadka Sz. Kőr. Városi – Sz. Tértzi plébániában az 1854-es, 1855-ös, 1856-os, 1857-es és 1858-as évben születettek, eskettek és meghaltak szám szerinti kimutatása

Anyja-egyház (plébánia) Szabadka (M.Theresiopel) Szent Theresia	év	lélek- szám- lás	Születtek		es- ketek	M e g h o l t a k										Ös- sze- sen	férfi	nő
			férfi	Nő		e g é s z												
						1. Évig	5. évig	14. Évig	30. évig	50. Évig	60. évig	70. évig	80. évig	80 éven felül				
római katolikus	1854		762	685	249	358	160	51	73	102	49	62	26	11	892	460	432	
	1855		702	694	408	477	412	166	188	252	108	92	68	27	1790	898	892	
	1856		787	674	391	446	173	67	77	107	63	45	34	14	1026	533	493	
	1857		792	711	284	344	254	79	75	138	52	47	43	8	1040	543	497	
Összesen	1858		756	686	282	382	206	61	86	102	51	70	47	22	1027	527	500	
			3799	3450	1614	2007	1205	424	499	701	323	316	218	82	5775	2961	2814	

Szabadka /M. Theresiope/ Szab. Kir. Város Sz. Rókusai plébániához tartozó Sándor fiálban az 1854-es, 1855-ös, 1856-os, 1857-es és 1858-es években születtek, eskettek és meghaltak szám szerinti kimutatása

1850-50 évig tartó időszakban születettek és meghaltak statisztikája

Sándor Szabadka (M. Theresiope) Szent Rókusai Anya-egyházhoz tartozó fiók /fiál/	év	Lélek- számítás	Születtek		esküdtek	Meghaltak												Összesen	férfi	nő
			férfi	nő		egész														
római katolikus	1854	-	34	18	5	7	13	4	2	1	2	-	1	-	30	16	14			
	1855	-	26	23	9	23	9	6	8	12	3	1	2	-	64	35	29			
	1856	-	24	21	5	10	7	4	2	3	2	-	3	-	31	17	14			
	1857	-	19	24	3	13	3	3	1	-	2	2	-	1	25	14	11			
	1858	-	12	22	3	13	9	5	2	1	3	2	-	-	35	16	19			
Összesen	-	-	113	108	25	66	47	22	15	17	12	5	6	1	185	28	87			

Bálic Józseff ált. Sz. Rókusai plébános

Szabadka /M. Theresiopel/ Szab. Kir. Város Sz. Rókusai plébániában az 1854-es, 1855-os, 1856-os, 1857-es és 1858-as évben született s meghaltak szám szerinti kimutatása

Anyja-egyház /plébánia/ Szabadka /M. Theresiopel/ Szent Rókus	év	Lélek- szám- lás	Születtek		esküdtek	Meghaltak											
			férfi	nő		e g é sz								összesen	férfi	nő	
1854	-	181	161	55	90	62	17	20	34	17	13	7	3	263	145	118	
1855	-	153	169	101	146	158	73	81	89	36	35	24	5	657	333	324	
1856	-	171	189	77	121	58	20	27	50	18	23	10	5	332	176	156	
1857	-	174	180	83	104	86	26	26	40	20	21	13	6	342	169	173	
1858	-	172	182	57	114	61	17	30	39	20	17	15	6	319	168	151	
-	-	-	851	881	372	575	425	153	184	252	111	109	69	25	1913	991	922
Összesen																	

Báth József at.
Sz. Rókus plébános

Népességstatistikai kimutatás

Rabbimátus	év	Lélek- szám- lá- s	Születtek		es- ketek	M e g h o l t a k										Ösze- sen	férfi	nő
			férfi	nő		e g é s z												
						1. évig	5. évig	14. évig	30. évig	50. évig	60. évig	70. évig	80. évig	80 évig felett				
Szabadka /M. Theresiopel/	1854	1187	38	26	11	10	4	2	-	1	1	-	1	4	23	16	7	
	1855	1177	33	32	14	12	8	13	8	10	5	5	1	1	63	30	33	
	1856	1205	26	27	11	14	4	-	3	1	1	1	1	1	26	13	13	
	1857	1243	23	28	7	8	3	2	1	3	-	-	1	3	21	9	12	
Összesen	1858	1266	29	22	8	10	4	-	4	2	1	1	4	1	27	10	17	
	-	-	149	135	51	54	23	17	16	17	8	7	8	10	160	78	82	

Szabadka, 1860. január 4.
Lippmann Hirsch rabbi

Tartalomjegyzék

Előszó.....	5
Geschichte Der Stadt M. Theresiopel.....	12
Szabadka (M. Theresiopel) város története	58

A szabadkai Szabadegyetem és az Életjel könyvek kiadása

Felelős kiadó és sorozatszerkesztő

Dévavári Beszédes Valéria

Recenzensek

Stevan Mačković

Dévavári Zoltán

A szöveget gondozta

Bencsik Orsolya

Fedőlap

Kreszánkó Viktória

Megjelent 300 példányban (B\6) 6 ív terjedelemben

Számítógépes előkészítés

Giricz Károly

Készült a szabadkai Grafoprodukt nyomdában 2011-ben

CIP - Каталогизација у публикацији Библиотека Матице српске, Нови Сад
908(497.113 Subotica)". . . / 1860"(093)

MATIJEVIĆ, Zolna

Szabadka 1860. / Zolna Matijević. - Szabadka :

Szabadegyetem : Életjel, 2011 (Szabadka : Grafoprodukt). -

96 str. : ilustr. ; 15 cm. - (Életjel miniatűrök ; 54)

Deo teksta uporedo na nem. i mad. jeziku. - Tiraž 300.

ISBN 978-86-87613-22-5

a) Суботица - до 1860 - У документима

COBISS.SR-ID 267194119

